

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin**

Antonín Mojsl

**VNITŘNÍ PANTHEON NA
MALOSKALSKÉM HRADĚ VRANOV**

Bakalářská práce

**INNER PANTHEON
AT VRANOV CASTLE IN MALÁ SKÁLA**

Bachelor's thesis

Praha, 2018

Vedoucí práce: doc. PhDr. Michal Stehlík, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. PhDr. Michalu Stehlíkovi, Ph.D. za skvělé odborné vedení, cenné připomínky a rady při psaní práce. Mé poděkování za poskytnutí materiálů k vypracování práce patří také Mgr. Alžbětě Kuliškové, Mgr. Davidu Markovi a PhDr. Jiřímu Sajbtovi z Muzea Českého ráje v Turnově, PhDr. Davidu Junkovi z Městského muzea v Poličce a Mgr. Ottovi Chmelíkovi ze Státního oblastního archivu v Děčíně. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat své rodině a přítelkyni za podporu, kterou mi při studiích poskytovali.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21. května 2018.

podpis:

Klíčová slova

Pantheon, Vranov-Pantheon, hrad Vranov, panteon, František Zachariáš Römisch, Franz Zacharias Römisch, Malá Skála, Český ráj

Abstrakt

Pantheon na maloskalském hradě Vranov a v jeho přílehlém okolí tvoří nespočet svatyní, pomníků a nápisů odkazujících na historické osobnosti a události. Bakalářská práce se zabývá jednou z jeho částí, takzvaného vnitřního Pantheonu, který byl vybudován přímo uvnitř ruin hradu. Projekt místního Pantheonu vznikl z iniciativy Františka Zachariáše Römische (1757–1832), který vlastnil panství Malá Skála mezi lety 1803–1832. Po krátké kapitole o vývoji hradu před jeho přestavbou je prostor v práci věnován životě tohoto podnikatele a pozdějšího šlechtice.

Práce si vytyčila za hlavní cíl popsat vnitřní Pantheon podle prohlídkového okruhu, který je v současné době na hradě pro návštěvníky zřízen. Budované místo paměti je postupně představeno od hlavní branky se vstupním portálem přes Památník spolku národů a boje za osvobození Německa a Evropy a pomník Karla IV. až k poustevně a skalnímu oltáři. Hlavní část práce je zakončena pojednáním o novogotickém letohrádku, který byl dokončen roku 1826 a představuje dominantu vranovského hřebenu. Vedle klasického popisu pomníků a nápisů se práce pokouší sledovat důvody a zdroje inspirace pro jejich budování. Nastíněn je zde i vliv romantismu, německého nacionalismu či zemského patriotismu. Závěrečné kapitoly pojednávají o stavu vnitřního Pantheonu na konci 19. století a krátce o turistickém ruchu na hradě.

Jako prameny práce využívá především průvodce, encyklopedické zápisy a další publikace z 19. století. Stěžejní pramen představuje průvodce *Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála* z roku 1828 sepsaný Franzem Ferdinandem Effenbergerem. Dále jsou v práci použity prameny z fondu *Velkostatek Malá Skála 1608–1943*, který se nachází v děčínském státním archivu. V neposlední řadě využívá již vydané práce a katalog o maloskalském Pantheonu a jeho budovateli Františku Zachariášovi Römischovi.

Key words

Pantheon, Vranov-Pantheon, Vranov Castle, Franz Zacharias Römisch, Malá Skála, Bohemian Paradise

Abstract

The Pantheon at the Vranov Castle in Malá Skála and its surroundings is created by many sanctuaries, memorials and inscriptions which refer to historical figures and events. The bachelor's thesis deals with one of its parts – the so called inner Pantheon which was built inside of the castle ruins. The project of the local Pantheon was created thanks to the initiative of Franz Zacharias Römisch (1757–1832), who was the owner of the Malá Skála Manor between 1803 and 1832. After a short chapter concerning the development of the Vranov Castle, the thesis focuses on the life of this businessman and noble.

The main target of the thesis is to describe the inner Pantheon according to the guided tour which is currently designed for the visitors at the castle. The Pantheon as a place of collective memory is introduced from the main gate with the portal, over the Memorial of the fellowship of the nations and the struggle for the liberation of Germany and Europe, the Memorial of Charles IV. to the hermitage and the rock altar. Consequently, the summer residence that was opened in 1826 and represents the dominant feature of the Vranov ridge is described. The thesis also outlines the influence of romanticism, German nationalism or provincial patriotism on the construction. The final chapters concern the condition of the Pantheon at the end of the 19th century and tourism at the castle.

As historical sources, the thesis uses primarily tourist guidebooks, encyclopaedic entries and other printed materials from the 19th century. The crucial source is the guidebook called *The Rock Pantheon and Natural Park at the Malá Skála Manor* (1828) written by Franz Ferdinand Effenberger. Further, the thesis uses sources from the fund called *The Manor Farm Estate Malá Skála 1608–1943*, which is situated in the State Regional Archive in Děčín. Last but not least, the work paraphrases the already published works and catalogue of the Pantheon in Malá Skála and its builder Franz Zacharias Römisch.

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1 Cíl práce a její členění	8
1.2 Shrnutí pramenů a literatury	9
2. Vývoj hradu Vranov před vybudováním Pantheonu.....	16
3. František Zachariáš Römisch	18
4. Zdroje inspirace a důvody výstavby Pantheonu.....	22
5. Popis vnitřního Pantheonu	27
5.1 Hradní branka, vstupní portál a pomník Leopolda Berchtolda.....	27
5.2 Sinedova jeskyně a Obraz Madony	29
5.3 Památník spolku národů a boje za osvobození Německa a Evropy.....	31
5.4 Ringulfova sluje.....	35
5.5 Jeskyně přátelství a jeskyně spokojenosti.....	37
5.6 Pomník Jiřího z Poděbrad	38
5.7 Nápis spisovatelům	39
5.8 Pomník Karla IV. a vyhlídka u kříže	40
5.9 Poustevna a skalní oltář	42
5.10 Letohrádek a Römischova sbírka předmětů.....	43
6. Stav vnitřního Pantheonu za Ludvíka Oppeheimera.....	46
7. Závěr.....	53
8. Seznam použité literatury a pramenů	56
9. Příloha nápisů.....	60

1. Úvod

Hrad Vranov se nachází na pískovcovém bradle v obci Malá Skála. Je oprávněně označován svou polohou vysoko nad pravým břehem řeky Jizery za jednu z dominant Českého ráje a poutá pozornost mnoha turistů přicházejících do této nejstarší české chráněné krajinné oblasti. Hrad si prošel od svého vzniku až do současnosti zajímavými vývojovými etapami. Zvláště unikátní je pro české prostředí jeho přestavba podnikatelem a pozdějším šlechticem Františkem Zachariášem Römischem. Ten přestavil hrad v duchu romantismu mezi lety 1803–1832, kdy vlastnil maloskalské panství. Nechal zde vybudovat nespočet svatyní, pomníků či nápisů odkazujících na historické osobnosti a události. Z bývalých hradních sklepů a obytných prostor nechal zhotovit jeskyně, které zasvětil různým hrdinům či bitvám. Neomezil se však pouze na doby minulé. V ruinách hradu bylo možné najít i jména jeho současníků, kterých si velmi vážil. Neopomenul připomenout ani literáty, kteří přispěli či přispívali k rozkvětu kultury. Do skal také nechal umístit pomníky či vytesat verše spojené s českou a německou mytologií. Zajímavou část pak tvoří nápisy abstraktního charakteru, ve vnitřním Pantheonu například „*Přátelství*“ či „*Spokojenost*“, které odpovídají romantickému duchu přestavby a nejspíše i Römischovu smýšlení. V neposlední řadě zde bylo postaveno několik menších oltářů, které byly určeny k oddávání se Bohu.

Hrad Vranov-Pantheon – ilustrace Karla Brantla z roku 1842
Muzeum Českého ráje v Turnově

Takto přebudovaný hrad Vranov (a jeho okolí) začal být nazýván Pantheonem, proto dnes nacházíme v různých průvodcích Českým rájem dvouslovný název Vranov-Pantheon. Označení je složenina řeckých slov *pan* – vše a *theoi* – bohové. V dobách antiky se tímto způsobem nazýval chrám zasvěcený všem bohům. Později pod pojmem pantheon můžeme rozumět jakékoliv místo určené k pohřbívání nebo uctění významných osobností – v našem případě se tedy jedná o „Römischův Pantheon“.

1.1 Cíl práce a její členění

Pomníky a nápisy v maloskalském Pantheonu mě zaujaly v roce 2015, kdy jsem na hrad nastoupil na letní brigádu. Zprvu jsem si o Pantheonu zjišťoval všeobecné informace, abych mohl poskytovat návštěvníkům adekvátní odpovědi při jejich dotazech. Více jsem se tématu začal věnovat s nástupem na Filozofickou fakultu UK. Prozatím jsem se zaměřil na fakta a zajímavosti ohledně vnitřního Pantheonu. Sám Römisch pro lepší orientaci mezi pomníky a nápisy rozdělil Pantheon na tzv. vnitřní a vnější. Za vnitřní se označuje ta část, která byla vybudována bezprostředně uvnitř ruin hradu, uzavřená uvnitř skal. V současnosti si ho může návštěvník prohlédnout v rámci prohlídkového okruhu. Za vnější Pantheon jsou brány pomníky nacházející se v blízké i delší vzdálenosti od samotného hradu – například v okolních lesích. Nejde mi však pouze o suchý popis míst, zkusil jsem sledovat i důvody výstavby a skutečnosti, které vedly k „zasloužení“ si svého místa v Römischově Pantheonu. Přikláním se k názoru, že „úkolem „kolektora“ míst paměti, což může být, ale nemusí být nutně historik, tak bude nejen jejich evidence a popsání, ale především zmapování historie významů, které se k tomuto místu váží“.¹

Nabízelo se hned několik eventualit, jak jsem při popisu Pantheonu mohl postupovat. V možnost přicházelo postupně vylíčit jednotlivé pomníky z pohledu pískovcového masivu od západu k východu či podle jejich velikosti. Nakonec jsem se rozhodl, že při popisu Pantheonu budu kopírovat prohlídkovou trasu, která je na hradě aktuálně vytyčena a očíslována. Pohled na historii a ikonografii Pantheonu tak bude mít tuto logiku, která dle mého názoru při zpracování tohoto tématu napomůže orientaci v prostoru. Svůj pohled tak začnu od vstupu do hradu a pomníku *Leopolda Berchtolda*, odkud budu postupovat kolem *Sinedovy jeskyně* do samotného hradu. Tam se přes *Síň tří*

¹ HLAVAČKA, Milan. *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“*. In: HLAVAČKA, Milan, MARÈS, Antoine a POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011, str. 12.

mocnářů a jeskyně dostanu k pohledu do zadní části až k *pomníku Karla IV.* Kolem hradní *poustevny* pak dojdu zpět na parkán. Zde je nutné připomenout, že Römisch měl nejspíše v úmyslu vést okruh opačným směrem než je koncipován dnes, právě Effenberger při popisu v dobovém průvodci postupuje opačně. Větší pozornost budu věnovat pomníkům, které se alespoň částečně zachovaly, nemohu však opomenout ani ty již zaniklé. Hlavní část práce je zakončena pojednáním o novogotickém letohrádku, který byl dokončen roku 1826 a představuje dominantu vranovského hřebenu. Před systematickým popisem vnitřního Pantheonu jsem vložil kapitoly o vývoji vranovského hradu před přestavbou, samotném životě Františka Zachariáše Römische a jeho zdrojích inspirace.

Jedním z cílů práce, za který bych byl při jeho naplnění velmi rád, je celkové zpopularizování Vranova-Pantheonu, tak aby se při výletech Českým rájem stal jedním z hlavních turistických míst. V tomto ohledu doufám, že by práce mohla v dalším zpracování posloužit dnešnímu návštěvníkovi jako jakýsi novodobý a poměrně fundovaný průvodce.

1.2 Shrnutí pramenů a literatury

O maloskalském Pantheonu pochopitelně nepojednávám jako první. Bylo o něm psáno již v době výstavby a zájem budí i u současných historiků a historiček. Nejdůležitějším pramenem pro poznání Römischovy přestavby je hradní průvodce katolického básníka Franze Ferdinanda Effenbergera. Průvodce nazvaný *Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách*² byl vydán roku 1828 v Litoměřicích a pro bádání o hradu je nesmírně cenný, jelikož je zde zachycen stav vybudovaného Pantheonu ještě za života Römische. O některých nápisech bychom se bez Effenbergerova průvodce vůbec nedozvěděli, protože se jednoduše nedochovaly. Celý průvodce je ovlivněn vzkvétajícím romantismem, o vlivu romantického stylu svědčí například jednotlivé básně vložené do samotného textu. Průvodce je napsán jako oslava Römische a přestavby hradu Vranov. Za všechny můžu uvést Effenbergerovo přirovnání, že tento „*chrám slávy nejznamenitějších zásluh, Skalní Pantheon, se vypíná nad ruinami pradávnych dob jako fénix nad popelem*“.³ Sepsání inicioval sám Römisch, který básníka

² V německém originále: *Felsen-Pantheon und Natur-Park auf der Herrschaft Kleinskal in Böhmen.*

³ EFFENBERGER, Franz Ferdinand. *Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách "1828"*. Překlad Vratislav Slezák. Praha: Argo, 2015, str. 13.

na Malou Skálu pozval. Pro přiblížení romantického ducha textu budu z průvodce často přímo citovat. Primárně budu ve své práci čerpat z tohoto pramene, bohužel při bádání o Pantheonu se člověk často musí omezit právě pouze na Effenbergera. Originál knížky je napsán v němčině, v roce 2015 vydalo nakladatelství Argo její překlad do češtiny, o který se zasloužil Vratislav Jiljí Slezák. Doslov a zařazení Pantheonu do širšího kontextu doby sepsala v knížce Taťána Petrasová.⁴

Situaci kolem výstavby Pantheonu rovněž zachytil rakouský spisovatel Franz Sartori ve své německé encyklopedii *Die Burgvesten und Ritterschlösser der österreichischen Monarchie*. Ta prvně vyšla kolem roku 1819. V práci čerpám z pozdějšího výtisku encyklopedie, konkrétně osmého dílu vydaného ve Vídni roku 1839. Sartori navštívil komplex roku 1816, podává tak informace ještě z probíhajícího utváření Pantheonu. Ze zápisu se dá usuzovat, že budovaný komplex téměř okamžitě vzbudil velkou pozornost v okruhu učenců.⁵ Marek Nekula správně poukázal na skutečnost, že Sartori označení „Pantheon“ nikde v práci nepoužil, to se začalo nejspíše používat až po vydání Effenbergerova průvodce.⁶ Síň tří mocnářů se také 2. května 1818 dočkala svého článku v *Obnovených vlasteneckých listech pro rakouské císařství*.⁷

Práce dále využívá dobových tisků z 19. století, které se dějinám Pantheonu nějakým způsobem věnují. Při poznávání českých hradů bychom neměli opomenout sedmisvazkové dílo *České hrady, zámky a tvrze* od Františka Alexandra Hebera (1815–1849), které vyšlo mezi lety 1844 až 1849.⁸ Heber se jako jeden z prvních pokusil uceleně popsat a zdokumentovat české hrady. Bohužel své plánované dílo nedokončil, jelikož ho smrt zastihla předčasně ve 34 letech, ale i tak nám zanechal velmi cenné prameny pro

⁴ PETRASOVÁ, Taťána. *Römischův panteon na Malé Skále a jeho kontext*. In: EFFENBERGER, Franz Ferdinand. *Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách "1828"*. Překlad Vratislav Slezák. Praha: Argo, 2015.

⁵ SARTORI, Franz. *Die Burgvesten und Ritterschlösser der österreichischen Monarchie: nebst der topographisch-pittoresken Schilderung ihrer Umgebungen, der Familienkunde ihrer ehemaligen und jetzigen Besitzer, der Lebensweise und Charakteristik des Ritterthums und den Geschichten und Sagen der österreichischen Vorzeit*. Wien: Lechner, 1839.

⁶ NEKULA, Marek. *Franz Zacharias Römisch und sein Felsen-Pantheon in Kleinskal (Malá Skála)*. In: *Brücken: Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei. Neue Folge*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 22, 2014, str. 300.

⁷ *Die Heldenhalle in Böhmen*. In: *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. Wien: Anton Strauß, 2. května 1818, str. 135–136.

⁸ V německém originále: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*.

bádání. O Vranovu je původně psáno v Heberově šestém svazku encyklopedie z roku 1848. V nejnovějším vydání byl vložen do druhého dílu, který je zaměřen na hrady Severních Čech.⁹ Hrad navštívil po smrti Františka Zachariáše Römische, kdy panství již patřilo jeho bratrovi Janu Römischovi.¹⁰ Maloskalského šlechtice ovšem v textu značně velebí a po právu mu připisuje zásluhy za rozkvět zdejšího panství. Označil ho za „humanistu v pravém slova smyslu“.¹¹ Sám v encyklopedii odkazuje na Effenbergerův spis, „který každému cizinci poslouží jako příjemný a spolehlivý průvodce umělecky zkrášleným skalním labyrintem“ a doporučuje ho „tomu, kdo si přeje nalézt zvláště z básnického hlediska ocenění a věrné vyličení všech zdejších pozoruhodností“.¹² Heberova dokumentace je velmi hodnotná, jelikož slouží jako dobová reakce na vybudování Pantheonu. Mimo jiné popisuje Römischovy sbírkové předměty umístěné v letohrádku. Informace o hradních nálezích z 60. let 19. století, kterými byla sbírka nejspíše doplněna, jsou zapsány v šestém ročníku odborného periodika *Památky archeologické – Hrady pusté Košťálov v Jičínsku, Vranov a Kozlov v Boleslavsku* od Mořice Lüssnera.¹³

Stav Pantheonu za správy barona Oppenheimera nám hezky zdokumentovali Václav Durych (1863–1897) v cestopisu z roku 1886 nazvaném *Z Českého ráje*¹⁴ a Josef Zdeněk Prýl (1850–1894) v druhém dílu *Průvodce Českým rájem*, vydaném někdy mezi lety 1891–1894.¹⁵ Novinář Václav Durych zaznamenal v knize společně s historií panství dobové poměry na Malé Skále, například co se týkalo složení místního obyvatelstva či budování železnice. Celý cestopis se nese v duchu oslavy místních památek a přírody. Josef Zdeněk Prýl, který dlouze působil na okresním turnovském hejtmanství, navštívil maloskalský vnitřní Pantheon během letního úterý 26. srpna 1890. Vedle popisu hradu zdokumentoval rozvíjející se turistický ruch na hradě. Důležitou postavou pro Malou Skálu byl místní učitel a kronikář Jan Šimon (1820–1902), který se téměř po celé své působení na

⁹ HEBER, Franz Alexander. *České hrady, zámky a tvrze. Druhý díl, Severní Čechy*. Překlad Irena Bukačová. Praha: Argo, 2006.

¹⁰ HEBER. *České hrady, zámky a tvrze*, str. 462.

¹¹ HEBER. *České hrady, zámky a tvrze*, str. 461.

¹² HEBER. *České hrady, zámky a tvrze*, str. 455.

¹³ LÜSSNER, Moric. *Hrady pusté Košťálov v Jičínsku, Vranov a Kozlov v Boleslavsku*. In: *Památky archeologické a místopisné*. Ročník VI. Praha: Archeologický sbor Musea království českého, 1865.

¹⁴ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. Hradec Králové: V. Durych, 1886.

¹⁵ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem. Díl druhý, Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím*. Turnov: František Vonka, 1891.

tamní škole zabýval dějinami panství. V 90. letech 19. století mu vychází kniha s názvem *Zvláštnosti Malé Skály*, ve které se vedle popisu jednotlivých majitelů panství rozepsal i o vranovském Pantheonu.¹⁶ Svou knihu věnoval turistům. Dá se říci, že se opět jedná o oslavu přírodních a kulturních krás maloskalského údolí. Téměř všechny pramenné materiály o Malé Skále se ještě v tu dobu nacházely v místním archivu.

Dále se o Pantheonu zmiňují ve svých syntetizujících pracích významní čeští badatelé. Asi nejznámějším historikem českých hradů je August Sedláček (1843–1926), jehož popis Vranova nalezneme v desátém dílu encyklopedie *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, který byl publikován roku 1895. Tento díl věnovaný sídlům na Boleslavsku se dočkal nového vydání roku 1997.¹⁷ Sedláček se však Römischově přestavbě moc nevěnuje, a to nejspíše z důvodu, že se mu patřičně nelíbila. Vranov-Pantheon také nešel pozornosti Josefa Vítězslava Šimáka (1870–1941), významného českého historika a rodáka z nedalekého Turnova. Ten své poznatky zveřejnil ve společné práci českých spisovatelů a umělců s názvem *Čechy*, pro kterou zpracoval část pro Severní Čechy (12. díl). Ta byla vydána roku 1905. Podobně jako Sedláček měl Šimák spíše negativní připomínky k vybudování Pantheonu.¹⁸

O dějinách hradu Vranova před Römischovou činností psali již Václav Durych, Jan Šimon či August Sedláček. Dnes se tomuto období hradu věnuje Ivan Peřina, o jeho založení píše například v příspěvku *Hrady horního Pojizeří mezi Malou Skálou a Turnovem*.¹⁹ O vývoji hradu vyšla také popularizační brožura Přemysla Špráchala, která však obsahuje pár zavádějících informací.²⁰ U líčení života Františka Zachariáše Römische vyjdu především ze studie Jana Županiče, který zpracoval jeho osudy do sborníku *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*, vydaného při vědecké konferenci konané v dubnu 2009 v Turnově. Svůj příspěvek nazval *František Zachariáš Römisch: podnikatel,*

¹⁶ ŠIMON, Jan. *Zvláštnosti Malé Skály*. Turnov: Václav Kudrnáč, 1895.

¹⁷ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl desátý, Boleslavsko*. Praha: Argo, 1997.

¹⁸ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Čechy. Díl 12., Severní Čechy*. Praha: J. Otto, 1905.

¹⁹ PEŘINA, Ivan. *Hrady horního Pojizeří mezi Malou Skálou a Turnovem*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009.

²⁰ ŠPRÁCHAL, Přemysl. *Vranov: zříceniny hradu, Pantheon a skalní hrádek Drábovna nad Malou Skálou západně od Železného Brodu*. Hukvaldy-Dobrá: Putujme, 2013.

velkostatkář, šlechtic.²¹ Jan Županič je přední český odborník na šlechtické elity 18. a 19. století a jeho poznatky o Römischově nobilitaci zasazené do dobového kontextu habsburské šlechty jsou pro mě velmi hodnotné. Budu tudíž z jeho práce parafrázovat či přímo citovat. V době, kdy jsem se psaním práce začínal, vydal David Junek z poličského muzea skvělý *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*, ve kterém díky literatuře a terénnímu průzkumu identifikuje téměř všechny pomníky a nápisy – jak z vnitřního, tak vnějšího Pantheonu.²² Katalog byl vydán jako soukromý na DVD v roce 2016 a v mnohém mi usnadnil práci.

Místa paměti a sledování „druhých životů“ osobností a událostí se těší čím dál většímu zájmu historiků a historiček. Zkoumat budování rozmanitých památníků významným osobnostem a důležitým událostem z dějin je velmi zajímavé hned v několika rovinách. Kupříkladu se dá zabývat dobovými souvislostmi jejich vzniku, samotnou selekcí, myšlenkovými pochody zadavatelů či architektonickým řešením. Neméně zajímavé je však studium jejich dalších osudů, ať už jsou jakékoliv. Zatím nepřekonanou knihou na toto téma jsou *Pomníky a zapomínky* Jiřího Pokorného a Zdeňka Hojdy, ve které je popsáno budování soch a pomníků v Praze a dalších koutech českých zemí během 19. a 20. století.²³ Druhý život válečných pomníků na území českých zemí popisuje kniha Vojtěcha Kesslera *Paměť v kameni*.²⁴ V českém prostředí na téma paměti vzniklo několik sborníků a kolektivních monografií. Pod vedením Milana Hlavačky, Antoine Marès a Magdalény Pokorné byl v roce 2011 uspořádán sborník s názvem *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace* s nesčítelným množstvím příspěvků.²⁵ Hlavačka v úvodu sborníku připomíná hlavně francouzského historika Pierra Noru, jehož koncepce míst paměti ostatní historiky oslovila nejpodnětněji.²⁶ Dalším sborníkem na téma historické paměti je například *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti* pod edičním

²¹ ŽUPANIČ, Jan. *František Zachariáš Römisch: podnikatel, velkostatkář, šlechtic*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009.

²² JUNEK, David. *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*. Polička: soukromé vydání na DVD, 2016.

²³ HOJDA, Zdeněk a POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha: Paseka, 1996.

²⁴ KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni: druhý život válečných pomníků*. Praha: Historický ústav, 2017.

²⁵ HLAVAČKA, Milan, MARÈS, Antoine a POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011.

²⁶ HLAVAČKA. *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“*, str. 10–12.

vedením Radky Šustrové a Luby Hédlové.²⁷ Při popisu fenoménů první poloviny 19. století využívám první a druhý díl monografie *České země v 19. století* Milana Hlavačky a kolektivu, knihu Jitky Lněničkové *České země v době předbřeznové 1792-1848*²⁸ či publikaci *Národy nejsou dílem náhody* Miroslava Hrocha, uznávaného odborníka na formování nacionalismu a historického vědomí a povědomí.²⁹ Zajímavou prací je kniha Eduarda Maura *Paměť hor*, ve které sleduje na konkrétních příkladech hor způsoby vzniku historické paměti v rámci české národní ideologie.³⁰

Studium pantheonů láká nejen historiky, ale také literární vědce, antropology či etnografy. Již v roce 1984 vydal Jiří Rak studii s názvem *Osudy české Walhally*, která se zabývá panteony první poloviny 19. století, zvláště pak Veithovým Slavínem na liběchovickém panství.³¹ Právě Rak položil svými knihami základy ke studiu českých národních mýtů, které se dost často do stavby pantheonů promítají.³² Těmto tématům se dlouhodobě věnuje i historička umění Taťána Petrasová.³³ Maloskalský Pantheon zařadil do celkového kontextu doby Marek Nekula v německy psaném článku *Franz Zacharias Römisch und sein Felsen-Pantheon in Kleinskal (Malá Skála)*. Článek v českém překladu a s drobnými úpravami zakomponoval do skvělé knihy *Smrt a zmrtvýchvstání národa* s podtitulem *Sen o Slavíně v české literatuře a kultuře*. V této monografii z roku 2017 popisuje vytváření kamenných, výtvarných či literárních pantheonů na území českých zemí a dnešní Evropy. V práci hojně poukazuje na promítání nacionalismu do budování míst paměti.³⁴ Vznik Pantheonu byl dobově ovlivněn napoleonskými válkami. Jak byly tyto války vnímány v českém prostředí zpracovávají sborníky pod vedením Marcely Zemanové

²⁷ ŠUSTROVÁ, Radka a HÉDLOVÁ, Luba. *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, 2014.

²⁸ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové: 1792-1848*. Praha: Libri, 1999.

²⁹ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009.

³⁰ MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. Praha: Havran, 2006.

³¹ RAK, Jiří. *Osudy české Walhally*. In: *Husitský Tábor: sborník Muzea husitského revolučního hnutí*. Tábor: Muzeum husitského revolučního hnutí 6-7, 1984.

³² RAK, Jiří. *Bývalí Čechové: české historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H & H, 1994.

³³ PETRASOVÁ, Taťána. *Mystifikace nebo vážná hra. Liběchovský Slavín*. In: HRDINA, Martin a PIORECKÁ, Kateřina. *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2014.

³⁴ NEKULA, Marek. *Smrt a zmrtvýchvstání národa: sen o Slavíně v české literatuře a kultuře*. První vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2017.

*Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*³⁵ či Ivana Šedivého *Napoleonské války a české země*.³⁶

Primární prameny o Pantheonu a jeho budovateli Františkovi Zachariášovi Römischovi jsou uloženy v děčínském státním archivu, ve fondu *Velkostatek Malá Skála 1608–1943*. Zde mi byly poskytnuty účty za stavbu letohrádku či Römischova žádost o nobilitaci a závěť. V úvodu bych měl také zdůraznit, že většina nápisů a textů jsou v Pantheonu napsány v němčině. V práci používám jejich české překlady Vratislava Slezáka z nejnovějšího vydání Effenbergerova průvodce. Německou podobu nápisu uvádím v poznámkách pod čarou. Delší verše jsem se rozhodl umístit do přílohy na konec práce, tak aby nerušily svou délkou v textu. Odkazy na tyto přílohy uvádím v závorkách přímo v textu. Samotné jméno maloskalského mecenáše, Franz Zacharias Römisch, používám také v jeho počeštěné verzi. Pantheon uvádím jako toponymum s velkým písmenem na začátku, tak abych ho odlišil od ostatních míst paměti. Přímou do textu jsem umístil obrazový materiál, tak aby si čtenář lépe představil jednotlivé části Pantheonu.

³⁵ ZEMANOVÁ, Marcela, ed. a ZEMAN, Václav, ed. *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 2014.

³⁶ ŠEDIVÝ, Ivan, ed. *Napoleonské války a české země*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

2. Vývoj hradu Vranov před vybudováním Pantheonu

Hrad Vranov byl vybudován jako država Valdštejnů na začátku 20. let 15. století, v době kdy se v zemi schylovalo k husitským válkám. Právě Valdštejnům vděčíme za prvotní zmínku o hradě z roku 1425. Jako první se psal „na Vranově“ Heník z Valdštejna.³⁷ Později se za jeho majetek uváděl hrad Skály či Skála, což byla zřejmě další označení pro místní sídlo. V držení Valdštejnů setrval Vranov po celé 15. století.³⁸ Bohužel nemáme žádné dobové vyobrazení hradu, a tak se o jeho podobě dozvídáme pouze z terénních rekonstrukcí. Hrad byl postaven ze dřeva, jak je patrné z četných otvorů a zářezů v pískovcových skalách dokládajících různé konstrukce a upevnění. Dodnes se nám jako relikty z původních staveb dochovaly sklepní prostory vyhloubené do skal. Poloha hradu mu zajisté dodávala obrovský obranný potenciál (hřeben skal sám o sobě byl skvělým přirozeným opevněním hradu), ovšem hrad se nikdy pořádně do větších bojů nedostal.

V roce 1538 prodali synové Jindřicha Šťastného z Valdštejna hrad Janovi z Vartemberka na Zvířeticích, nejvyššímu purkrabímu království Českého.³⁹ Skála tak přešla do držav dalšího starobylého rodu z rozrodu Markvarticů. Skalské panství v tu dobu zabíralo značnou část dnešního Českého ráje.⁴⁰ Jan dokonce koupil i vedlejší hrad Frýdštejn a u Turnova ležící Rohozec. V druhé polovině 16. století nastal značný úpadek vranovského hradu spojený především s tím, že si Vartemberkové v údolí vystavěli svou tvrz či menší zámek, nejspíše z důvodu svého vlastního pohodlí. Hradu se již mnoho nevěnovali a důsledkem toho začal postupně chátrat.

Roku 1615 prodal zadlužený Ota Jindřich z Vartemberka zámeček, hrad a další své majetky Albrechtovi Janovi Smiřickému, jednomu z nejbohatších pánů v Čechách.⁴¹ Znamý představitel českého stavovského povstání měl panství ve svých državách necelé tři roky, neboť roku 1618 umírá na zimnici. Tři roky po Bílé Hoře přešly majetky Smiřických

³⁷ PEŘINA. *Hrady horního Pojizeří mezi Malou Skálou a Turnovem*, str. 115.

³⁸ O jednotlivých majitelích hradu podrobněji píše:

DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 169–182.

či ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 29–71.

či SEDLÁČEK. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, str. 325–332.

³⁹ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 37–38.

⁴⁰ SEDLÁČEK. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, str. 330.

⁴¹ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 47.

do správy Albrechta z Valdštejna. Ten měl údajně jako první použít pojmenování Malá Skála, tak aby se již název panství nezaměňoval s Hrubou (Velkou) Skálou, která ležela nedaleko Turnova směrem na Jičín.⁴² Roku 1628 udělil Albrecht rohozecké panství a pod něho spadající Skály v léno Mikuláši Desfours, lotrinskému šlechtici a důstojníkovi sloužícímu v jeho armádě. Mikulášovi se podařilo panství získat natrvalo, dědičně na něho bylo převedeno za jeho císařské služby v roce 1635, již po zavraždění Albrechta z Valdštejna. Rod Desfoursů měl Malou Skálu v držení po 175 let. Po smrti Mikuláše roku 1661 se dědictví chopil jeho syn Albrecht Maxmilián. Panství dále zpravidla přecházelo z otce na syna.⁴³ Poslední Desfours vlastníci Malou Skálu nesl jméno František Václav. Ten roku 1802 prodal panství ústně Františku Zachariášovi Römischovi, písemná smlouva o koupi byla mezi aktéry sepsána 10. května 1803.⁴⁴ Tímto rokem začíná Römischovo působení na hradě.

⁴² DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 178.

⁴³ SEDLÁČEK. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, str. 332.

⁴⁴ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 182.

3. František Zachariáš Römisch

František Zachariáš Römisch se narodil 12. prosince 1757 do rodiny obchodníka s textilem Zachariáše Römische a jeho ženy Marie Anny Römischové. V rodných Mikulášovicích⁴⁵ navštěvoval tamní školu, později se učil punčochářskému řemeslu.⁴⁶ Během svého dospívání se dal podobně jako otec na podnikatelskou dráhu. Je typickým příkladem člověka, který získal své bohatství za války. Römisch obchodoval se zbožím z textilní továrny v Mikulášovicích, která plnila zásobovací funkci pro rakouskou armádu v revolučních a napoleonských válkách s Francií. I díky penězům z továrny si byl schopný koupit maloskalský velkostatek (za 335 000 zlatých a 300 dukátů klíčného).⁴⁷ I přesto, že na válce proti Francii vydělávat, ji odsuzoval a přál si její konec. Römisch „záraveň neváhal během válek vynakládat značné prostředky ve prospěch státu a snad riskovat svůj vlastní život. O tom svědčí i skutečnost, že byl 26. května 1815 mezi nemnohými, jejichž nevojenské zásluhy o vítězství nad Napoleonem ocenil císař František I. jen pro tuto příležitost zřízeným zlatým a stříbrným civilním Čestným křížem“.⁴⁸ Zvláště záslužné bylo, že během roku 1813 poskytoval na Malé Skále ubytování a finanční podporu rodinám, které utíkaly ze svých domů před nepřátelskými vojsky, zvláště těm z okolí Liberce.⁴⁹ Dále je v souvislosti s uděleným vyznamenáním zmiňována

František Zachariáš Römisch
Národní památkový ústav Sychrov

⁴⁵ Německy Nixdorfu, dnes ležících v západní části Šluknovského výběžku.

⁴⁶ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 67.

⁴⁷ ŽUPANIČ. *František Zachariáš Römisch*, str. 61.

⁴⁸ ŽUPANIČ. *František Zachariáš Römisch*, str. 61.

⁴⁹ Státní oblastní archiv Děčín – pobočka Podmokly, NAD 67 Velkostatek Malá Skála 1608–1943, inv. č. 264, sign. X/1, kart. 46, *Žádost o nobilitaci Františka Zachariáše Römische*.

divize generála Adama Alberta hraběte Neipperga, kterou Römisch podporoval při protifrancouzskému tažení.⁵⁰

Po koupi panství roku 1803 začal Römisch nejen s budováním Pantheonu, ale také s kultivací a zkrášlováním přírody v okolí vranovského hradu a maloskalského zámku k obrazu svému. V údolí budoval přírodní park a zahrady, ve kterých vysazoval aleje stromů. Zasloužil se o úpravu místních lesů, pěšin či stezek, celkově na svém panství velmi podporoval rozvoj zemědělské a chovatelské činnosti. Podnikatel postupně rozvíjel i svou filantropickou činnost. V roce 1816 začal nedaleko maloskalské kapličky budovat školu s knihovnou, do které opatřil nezbytné učební texty a na své náklady zaměstnal učitele a katechety. Škola měla kapacitu pro více než 150 dětí, a tak sloužila i pro žáky z blízkého okolí Malé Skály.⁵¹ Z jeho iniciativy vzešlo také zdokonalení místní dopravní infrastruktury, zmiňována je hlavně silnice směrem na Smržovku, která protínala maloskalské panství.

František Zachariáš Römisch se tak úspěšně zařadil mezi místní vrchnost. Co mu však scházelo, to byl šlechtický titul, který by ho začlenil do elit v zemi. Právo nobilitovat v tomto období stále náleželo císaři a jeho uskutečnění spadalo do kompetence dvorské kanceláře. Cesta k nobilitaci však nebyla jednoduchá a udělení šlechtického titulu bylo během na dlouhou trať. Vláda ve Vídni šlechtictví v první polovině 19. století jen tak nikomu neudělovala. Krejčík stručně shrnuje čtyři základní vlastnosti, kterými měl uchazeč o šlechtický titul v 18. a 19. století disponovat – měl sloužit panovníkovi a vlasti ve vojenské i civilní oblasti, podporovat chudé a nemocné, dobře pečovat o své vlastní poddané a celkově vést život hodný šlechtice.⁵²

Od roku 1817 si Römisch hned několikrát podal žádosti o nobilitaci, ve kterých jako své zásluhy státu uváděl výše zmíněnou účast v napoleonských válkách či přínos pro Malou Skálu. Konečná úspěšná žádost o udělení šlechtictví putovala do Vídně 15. července 1818 za podpory krajského úřadu v Mladé Boleslavi, zvláště pak krajského

⁵⁰ NEKULA. *Smrt a zmrtvýchvstání národa*, str. 196.

⁵¹ SOA Děčín – pobočka Podmokly, NAD 67 Velkostatek Malá Skála 1608–1943, inv. č. 264, sign. X/1, kart. 46, *Žádost o nobilitaci Františka Zachariáše Römische*.

⁵² KREJČÍK, Tomáš. *Nobilitace podnikatelů v habsburské monarchii v 18. - 20. století. Několik úvah k problematice*. In: *Šlechtic podnikatelem. Podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. - 19. století*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, str. 198.

hejtmana rytíře z Merkla, kterému následně Römisch věnoval nápis ve vnějším Pantheonu.⁵³ Z největšího rakouského města byla žádost předána do Prahy českému zemskému výboru k sepsání dobrozdání. Od nejvyšších českých úředníků po posouzení a doplnění putovala v říjnu 1818 znovu do Vídně, kde ve Spojené dvorské kanceláři zůstala skoro rok. K schválení podpisem byla předložena císaři 18. listopadu 1819. František I. však továrníkovi supliku podepsal až téměř za čtyři roky, a to 6. ledna 1823. Udělení šlechtického titulu *Edler von Römisch* doprovodil značnou peněžní taxou, což byla jedna z nezbytných podmínek nobilitace. K zhotovení nobilitační listiny došlo v březnu 1823 po uhrazení taxy a částky za samotné zhotovení listiny.⁵⁴ Nobilitační listina „byla ve Spojené dvorské kanceláři opatřena datem nejvyššího rozhodnutí – 6. lednem 1823“.⁵⁵ Toto lednové datum je tedy považováno za jeho uvedení do prostého šlechtického stavu. Zařadil se tak úspěšně mezi „novou šlechtu českých zemí“, jak jsou v české historiografii označovány rody, které šlechtictví získaly právě přes udělení nobilitačních listin.⁵⁶ Nechal si zhotovit i vlastní erb, který si po úpravách vyvěsil v kamenné podobě nad vstupními dveřmi do letohrádku. Dokázal tak realizovat jeden ze svých osobních cílů.

František Zachariáš Römisch musel být maloskalskou krajinou doslova uchvácen. A není se čemu divit. Oblast kolem Malé Skály, obzvláště s protékající Jizerou, je dodnes jedním z nejkrásnějších míst Českého ráje. Krása místního prostředí mohla být jedním z faktorů, proč panství koupil a začal s budováním Pantheonu. V průvodci na úvod vkládá Effenberger do Römischových úst tato slova: „*Již od mládí jsem choval předsevzetí, že bude-li mi toho svobodně dopřáno, sjednotím kolem sebe co trvalou připomínku jména nesmrtelných, k nimž především mi vstúpily úctu zejména dějiny vlasti, jména, jež měla nejvýznamnější vliv na mé vzdělání, dále ideje a pravdy, které se staly vůdčími hvězdami pro můj život, jakož i jména těch, kdo byli drazí mému srdci a budou i nadále*“.⁵⁷ Ať už majitel maloskalského panství něco podobného vyřkl či ne, je dosti pravděpodobné, že toto vyjádření skvěle reprezentuje jeho smýšlení orientované nacionálním a patriotistickým směrem. Römisch „*usiloval znalecky a neúnavně o to, aby se v jeho majetku rozmáhala*

⁵³ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 183.

⁵⁴ O nobilitaci podrobněji:
ŽUPANIČ. *František Zachariáš Römisch*, str. 62–64.

⁵⁵ ŽUPANIČ. *František Zachariáš Römisch*, str. 64.

⁵⁶ KREJČÍK. *Nobilitace podnikatelů*, str. 197.

⁵⁷ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 13.

*kultura, řád a krása“.*⁵⁸ Sartori ho příznačně označuje za „*přítele přírody, vědy a umění“*.⁵⁹ Budováním panství si plnil svůj sen, kdy vzdal úctu všem osobnostem, kterých si ve svém srdci vážil. Ruiny hradu mu pro uskutečnění tohoto snu poskytly dokonalé prostory. Každý pomník či soubor pamětních nápisů měl za úkol připomenout poutníkovi přicházejícímu na Skálu velikost oněch osobností. I proto věnoval Römisch značné finanční prostředky na zpřístupnění Pantheonu veřejnosti, ať už na stavbu stezek či zajištění nebezpečných pasáží na hradě dřevěným zábradlím.

⁵⁸ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 12.

⁵⁹ SARTORI. *Die Burgvesten*, str. 27.

4. Zdroje inspirace a důvody výstavby Pantheonu

V průběhu 18. století se vedle individuální paměti prosazuje ve větší míře paměť kolektivní, k jejímuž vytváření napomáhala globalizace, demokratizace a medializace tehdejšího světa či rozvoj školního vzdělávání.⁶⁰ Společnost si postupem času ukotvovala svou paměť v konkrétních místech, pomníky a pamětní desky byly jedny z nich. K zrodu „pomníkové kultury“ vedlo na přelomu 18. a 19. století hned několik okolností. Jednak to byl nástup historismu, kdy se vyhledávaly historické události a osobnosti, které by mohly v rámci společnosti přispět k národnímu uvědomění. Dalším důležitým jevem byl návrat k uctívání mrtvých. Tak se dělo hlavně po francouzské revoluci, která odstartovala novou výstavbu hřbitovů s různými typy pomníků a pohřebních nápisů. Velká francouzská revoluce také předznamenala ústup sakrálních a pietních témat. Do krajiny a veřejných prostor ve městech se vedle kapliček, křížů a soch svatých prosazují stavby s národním charakterem.⁶¹ V průběhu 19. století se objevují různé typy pomníků, nejvíce jsou však zastoupeny pomníky dynastické, pomníky významných bitev a pomníky národních hrdinů.⁶² Hmotná místa paměti se stávají důležitým společenským fenoménem, jejich výstavba se většinou setkává s okamžitým zájmem ze strany veřejnosti.

Jiří Rak rozděluje projekty budování svatyní významným osobnostem na dva typy. První má podobu mauzolea, ve kterém jsou přímo pohřbeny vynikající osobnosti. Tento typ reprezentují asi neznámější pantheony – římský na náměstí Piazza della Rotonda či pařížský na vrcholu kopce sv. Jenovéfy. Na našem území by se sem dal zařadit později budovaný Slavín na Vyšehradě.⁶³ Maloskalský Pantheon má jiný charakter a v kategorizaci Raka by odpovídal druhému typu – souboru památek, které měly za úkol připomínat osobnosti a události přes různá vyobrazení a nápisy. Pomníky a urny na Malé Skále jsou pouze symbolické, s výjimkou těch na lesním hřbitově ve vnějším Pantheonu. Rozdíl je možné vidět i v umístění, kdy jsou situovány do přírody a nikoliv do jedné centrální budovy s kryptami.

⁶⁰ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, str. 8.

⁶¹ KESSLER. *Paměť v kameni*, str. 34–36.

⁶² HOJDA a POKORNÝ. *Pomníky a zapomínky*, str. 17.

⁶³ RAK. *Osudy české Walhally*, str. 217.

Co byl však prvotní důvod budování Pantheonu na Malé Skále a jaké mohl mít Römisch možné zdroje inspirace? U historiků a historiček převládá názor, že vznikl jako přímá reakce na obsazení Německa během napoleonských válek.⁶⁴ Války měly obecně pro upevňování národní identity značný význam. Díky stanovení společného národního nepřítele v lidech sílily pocity pospolitosti, začali si vymezovat rozdíly mezi „my“ a „oni“. Národní uvědomění během válek je bráno jako jedna z hlavních příčin formování národů v 19. století.⁶⁵ Sílicí požadavky po národní svobodě a nezávislosti během válek s revoluční Francií a Napoleonem daly vzniknout modernímu nacionalismu. Podobně jako tomu bylo i u nejznámější svatyně významných postav z německé historie, řezenské Walhally, se do budování Pantheonu promítl německý nacionální diskurs. Vlastenecké německé hnutí se i díky svým „protinapoleonským“ náladám dostávalo do Čech.⁶⁶ Projekt německé Walhally jako oficiálního památníku osobností německých dějin vznikl během protifrancouzských bojů, zvláště z iniciativy bavorského korunního prince, pozdějšího krále Ludvíka I. Je však důležité vědět, že základní kámen tohoto chrámu s bustami byl položen až v roce 1830, tedy v době, kdy byl již maloskalský Pantheon dokončován. Walhalla tak mohla Römischovi přinést inspiraci pouze v rovině ideje.

V českých zemích je za první pokus tohoto druhu považován počín pražského tiskaře Jana Ferdinanda ze Schönfeldu. Ten na přelomu 18. a 19. století soukromě sbíral předměty, které byly domněle spojeny s významnými postavami z české historie. Vedle různých uměleckých předmětů se jednalo například o meč, kterým byla roku 1621 vykonána poprava vůdců stavovské povstání, krucifix z ložnice, ve které byl zavražděn Albrecht z Valdštejna, či bájně střevíce Přemysla Oráče. Schönfeld se také zasloužil o vybudování miniaturního Českého království ve své zahradě v Růžodole u Prahy.⁶⁷

Römischova idea Pantheonu vychází ze zemského patriotismu. Tento nadnárodní koncept se rozvíjel právě v první polovině 19. století. Jeho hlavními nositeli se stala zemská šlechta a česko-německá inteligence, které v rámci společnosti agitovaly za smírné soužití Čechů a Němců v rámci jednoho národa. Koncept v zásadě vycházel z ideálu dvojazyčného češství, kdy držba statků na území českých zemí byla nadřazena příslušnosti k jazykové skupině, ať už české či německé. Za pomyslný konec konceptu je brán

⁶⁴ PETRASOVÁ. *Römischův panteon na Malé Skále*, str. 277.

⁶⁵ HROCH. *Národy nejsou dílem náhody*, str. 60, 154–155.

⁶⁶ NEKULA. *Franz Zacharias Römisch und sein Felsen-Pantheon*, str. 301.

⁶⁷ RAK. *Osudy české Walhally*, str. 221.

revoluční rok 1848.⁶⁸ Zajímavou poznámku na toto téma si udělal Václav Durych. Ten při popisu Pantheonu u pomníku Jiřího z Poděbrad označil Römische za jednoho ze spravedlivých Němců, kteří „obdivovali české heroy, dokud nesvištěla českým krajem deutschnationály vzbuzená bouř národnostních sporů“.⁶⁹ Römisch se nehlásil ostentativně ani k jedné národnostní skupině. Osobně bych se ho nebál označit za zemského patriota – to ostatně potvrzuje situování pomníků, kdy české i německé hrdiny nijak nerozděluje a řadí je vedle sebe. Patriot „se měl cítit zodpovědným za rozkvět vlasti a za štěstí jejích obyvatel“.⁷⁰ Všeobecná láska k vlasti a snaha o obecné dobro v rámci Malé Skály se Römischovi nedá upřít.

Jak je uvedeno výše, budování maloskalského Pantheonu probíhalo v duchu romantismu. Je důležité si uvědomit, že lidé přemýšleli na konci 18. a začátku 19. století odlišně než v dobách pozdějších, Römische nevyjímaje. Německé i české národní hnutí se snažilo opřít o romantické pojetí historie, lidé nepovažovali báje a pověsti za lživost, ale za jakýsi sjednocující prvek. Pod vlivem tohoto se do stavby Pantheonu promítají prvky, které Rak označuje jako sentimentální.⁷¹ Ať už to jsou jeskyně zasvěcené abstraktním idejím či odkazy na Ossianovy zpěvy a Rukopisy, které byly později určeny za falza. Národní hnutí se v 19. století snažila přes konstrukci svých vlastních dějin od „počátku“ až do současnosti vzbuzovat v lidech pocit společného osudu. Vytváření vlastních národních dějin šlo ruku v ruce se snahou legitimizovat existenci národa. Ve spojitosti se zdůvodněním práva na určité teritorium byly „vynalézány“ různé mýty o původu národa.⁷² Nejednou byla vyhledávána v historii konfliktní místa s ostatními národy, která sloužila k národní mobilizaci, například slavné vyhrané, ale i prohrané bitvy. Hojně se také odkazovalo na „zlatý věk“, kdy se měl národ nejlépe a jenom vzkvétat.⁷³ Toto vše je možno sledovat i v ruinách hradu Vranova, kde se nachází odkazy na germánského bojovníka Herrmanna (mýtus o počátku), bitvu u Lipska (porážka hrozby ze strany Francie) či Karla IV. (zlatý věk českých dějin).

⁶⁸ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové*, str. 131, 159–165.

⁶⁹ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 200.

⁷⁰ HROCH. *Národy nejsou dílem náhody*, str. 72.

⁷¹ RAK. *Osudy české Walhally*, str. 22.

⁷² RAK. *Bývali Čechové*, str. 15.

⁷³ HROCH. *Národy nejdou dílem náhody*, str. 168–199.

Velmi zajímavé je rozebrat Pantheon i z hlediska architektonického. Na počátku 19. století dominovaly v Evropě dva proudy – klasicismus a romantismus. Pantheon tak architektonicky stojí na rozhraní obou těchto proudů, které se ve své podstatě obrací ke starým architektonickým slohům.⁷⁴ Architektura klasicismu znovuobjevila estetické hodnoty umění starověkého Řecka a Říma, zvláště díky zvýšenému zájmu o vykopávky na pobřeží Středozemního moře. Umělci a zadavatelé při stavbách vycházeli z antických předloh.⁷⁵ V Pantheonu je tato inspirace asi nejvíce patrná v *Síni tří mocnářů*. Romantická architektura je také typická svým historismem. V první polovině 19. století docházelo nejčastěji k inspiraci gotikou a jinak tomu není ani na Vranově.⁷⁶ Samotný letohrádek byl vybudován jako novogotický a na nápisy v Pantheonu bylo použito starších typů písem, například *kapitály* či *gotické majuskuly*, právě aby byl umocněn onen návrat do minulých epoch dějin. S dalšími příklady historizující architektury se ještě potkáme při popisu jednotlivých pomníků.

Co se týče úpravy místní krajiny, Römisch se vzhledl v romantických přírodních parcích, které se již nějakou dobu stavěly na britských ostrovech i v kontinentální Evropě.⁷⁷ Po vzoru těchto elysií rozmístil přímo do přírody pomníky, sochy, obrazy a další drobné architektonické prvky. Parková architektura s sebou přinesla i budování různých romantických letohrádků a altánků. Důležité pro romanticky smýšlející jedince bylo vytvořit místo, kde by se lidé cítili příjemně. K tomu mohlo napomáhat zřizování ploch a sedadel s krásnými výhledy do krajiny i na samotný hrad.⁷⁸ Těch bylo v Pantheonu hned několik.

Maloskalský Pantheon se odlišuje od později budovaných „českých panteonů“, které byly zřizovány jako síně slávy sledující spíše politické cíle.⁷⁹ Na Malé Skále se ve směs jedná o soukromý počín, Römisch koncepci Pantheonu nejspíše nijak nekonzultoval s historiky či politiky, jak tomu bylo například v případě budování Slavína ve středních Čechách. Zde u Tupadl mělo ve 40. letech 19. století vzniknout z iniciativy majitele místního liběchovského panství Antonína Veitha (1793–1853) místo k uctívání

⁷⁴ NEKULA. *Smrt a zmrtvýchvstání národa*, str. 208–212.

⁷⁵ LNĚNIČKOVÁ. *České země v době předbřeznové*, str. 350–356.

⁷⁶ LNĚNIČKOVÁ. *České země v době předbřeznové*, str. 363.

⁷⁷ NEKULA. *Smrt a zmrtvýchvstání národa*, str. 198–200.

⁷⁸ LNĚNIČKOVÁ. *České země v době předbřeznové*, str. 356, 373.

⁷⁹ NEKULA. *Smrt a zmrtvýchvstání národa*, str. 203.

významných českých osobností, tzv. Slavín.⁸⁰ Po konzultacích s Františkem Palackým, Janem Erazimem Vocelem či Josefem Jungmannem mělo být do místního zámeckého komplexu umístěno asi 25 soch českých hrdinů z předbělohorské doby. Celá akce však ztroskotala z finančních důvodů i nedostatku zájmu veřejnosti. V roce 1868 se již osm vytvořených soch dostalo po vyjednávání s Veithovými dědici do sbírky Muzea Království českého.⁸¹ U Römische bychom si tak měli cenit skutečnosti, že projekt maloskalského Pantheonu dotáhl téměř do konce.

⁸⁰ PETRASOVÁ. *Mystifikace nebo vážná hra. Liběchovský Slavín*, str. 157–165.

⁸¹ RAK. *Osudy české Walhally*, str. 224–237.

5. Popis vnitřního Pantheonu

5.1 Hradní branka, vstupní portál a pomník Leopolda Berchtolda

Vstup do vnitřního Pantheonu zajišťovala hlavní branka, která byla vsazena mezi „dvě skály oddělené širší mezerou, které spojoval oblouk brány“.⁸² Novogotický portál nad ní německým nápisem oznamoval, že jsme vstoupili do vnitřního Pantheonu.⁸³ Za brankou nabádaly básně na skalách návštěvníka k tomu, aby při vstupu do hradu zapomněl na všechny osobní problémy a procházení ruinami hradu si prostě užil (příloha č. 1, příloha č. 2).

Když člověk prošel brankou, již se před ním otevřel hradní parkán s nádherným výhledem dolů do

údolí. Slovy Effenbergera: „Na jihu se dole v hloubce před uchváceným zrakem jako skvostný obraz rozprostírá jizerské údolí s řekou a chalupami kolem ní, uprostřed luk a zahrad, lesnatých kopců a skal“.⁸⁴ Na místních skalních svazích nechal Römisch vysadit ušlechtilé stromy jako kaštanovníky, broskvoně či smokvoně. Ušlechtilé dřeviny zde

Vstupní portál a pomník Leopolda Berchtolda
Muzeum Českého ráje v Turnově

⁸² EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 71.

⁸³ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 71.
Inneres Pantheon

⁸⁴ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 73.

prospívaly díky masivu skal, který je chránil před severním větrem. Díky tomu zde panovalo až subtropické klima, což dokonce dovolovalo na parkánu pěstovat víno.⁸⁵

V místech za brankou byl umístěn *pomník věnovaný Leopoldovi Berchtoldovi*. Pomník byl postaven dle řeckého vzoru a jeho dominantou byla symbolická urna v jeho vrchní části. Na jedné straně stál na počest šlechtice nápis „*Berchtold*“. Sartori ještě uvádí, že zde bylo napsáno římskými číslicemi „*MDCCLXXIX*“, tedy datum připomínající rok 1809 a úmrtí šlechtice.⁸⁶ Na zadní straně pomníku byly vytesány oslavné verše na jeho osobu: „*Vše od Vltavy až k břehům Nilu vystopoval / i světa oceány zkoumal ve snaze svojí, / jen dobro lidstva v srdci svém choval / a jedině moudrost byla jeho zbrojí; / u někdejších Kvádů ukládal pak na úrok / poklady svého ducha, duše své, / na úrok, jenž od těch chudých Kamčadalů / jak od britských bank sotva co vynese*“.⁸⁷ Berchtoldové z Uherčic byli původně tyrolský šlechtický rod, který se dostal na Moravu během třicetileté války. Ve vlastnictví měli hrad Buchlov či zámek Buchlovice. Leopold I. Berchtold (1759–1809) strávil několik let na cestách po Evropě, Asii a Africe, kde sbíral poznatky v různých oborech a naučil se hned několika jazykům. Po návratu se věnoval filantropické činnosti, především lékařství a vzdělávání. Effenberger v průvodci hlavně vyzdvihuje skutečnost, že za napoleonských válek založil na svém panství v Buchlovicích špitál pro rakouské vojáky. Z průvodce vyplývá, že svými znalostmi uzdravil během roku 1805 i několik obyvatel maloskalského údolí. Jeho lékařská činnost se mu však stala osudná, od vojáka se nakazil tyfem při dýchání z úst do úst. Na toto onemocnění roku 1809 umírá.⁸⁸ František Zachariáš Römisch choval k hraběti za jeho činy velikou úctu. Berchtold si tak právem vydobyl své místo v jeho Pantheonu.

⁸⁵ SARTORI. *Die Burgvesten*, str. 32.

⁸⁶ SARTORI. *Die Burgvesten*, str. 32.

⁸⁷ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 74.
*Vom Moldaustrom bis zu des Nils Gestaden
Durchsteuert' er der Welten Ozean,
Der Menschheit Segen in sein Herz geladen,
Und mit des Weisen Rüstung angethan;
Und legte dort, wie nun beim Stamm der Quaden,
Die Schätze seiner Brust auf Zinsen an,
Auf Zinsen, die die armen Kamschadalen,
So richtig als die britt'schen Banken zahlen.*

⁸⁸ BARTOŠOVÁ, Jitka. *Zápisky z cest hraběte Leopolda Berchtolda 1780 – 1797*. Olomouc, 2012. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Katedra historie, str. 32–41.

5.2 Sinedova jeskyně a Obraz Madony

Na západní straně parkánu nedaleko *pomníku Leopolda Berchtolda*, napravo od branky pod kamennými schody, byla ve skalní sluji a bývalém sklepním prostoru zřízena takzvaná *Sinedova jeskyně*. Na kameni v jeskyni bylo vyryto její pojmenování „*Dvorana Sinedova, barda Josefova*“.⁸⁹ Svatyně byla vytvořena jako hold básníkovi Michaelu Denisovi. Její název byl utvořen převrácením básníkovy příjmení, respektive sám Denis používal svůj anagram pro vydávání děl. Většinou tvořil pod pseudonymem *Sined der Barde*. Celým jménem Johann Nepomuk Cosmas Michael Denis (1729–1800) se zapsal do historie jako rakouský katolický kněz, spisovatel a překladatel. Znalosti z oblasti literatury a dalších věd nabyt díky vstupu do jezuitského řádu. Během života se naučil hned několika jazykům a sám se vypracoval na místo prefekta na jezuitské Tereziánské akademii ve Vídni. Poté, co musel se zrušením jezuitského řádu v roce 1773 z akademie odejít, se Michael Denis začal velmi aktivně věnovat knihovnictví. Od roku 1784 působil v císařské dvorské knihovně ve Vídni.⁹⁰ Denis se označoval za barda, tedy někoho, kdo tvořil bardskou lyriku interpretující historické zpěvy a básně. Vedle svých bibliografických prací je známý pro první německé překlady Ossianových zpěvů, které publikoval v 60. letech 18. století skotský preromantický básník James Macpherson. Skot údajně čerpal ze starého galského eposu, který měl základy v keltské mytologii. Slepý harfeník Ossian měl tyto epické básně oslavující významné hrdiny a bardy napsat asi ve 3. století. Podobně jako později u českých Rukopisů se kolem Ossianových básní rozhořel spor o jejich pravost. Dnes již jasně převažuje názor, že se jedná o falza.⁹¹ V první polovině 19. století však jako padělky brány nebyly a zaujímaly důležitou pozici v procesu formování národní kultury. Ossianovy verše jsou v Pantheonu použity hned několikrát. Römisch s nimi byl velmi dobře seznámen, a proto si také vážil Michaela Denise za jeho překlady. Effenberger ho označuje za „*otce a ozdoby básníků u Isteru*“ a „*dává mu čestné místo mezi slávyhodnými básníky,*

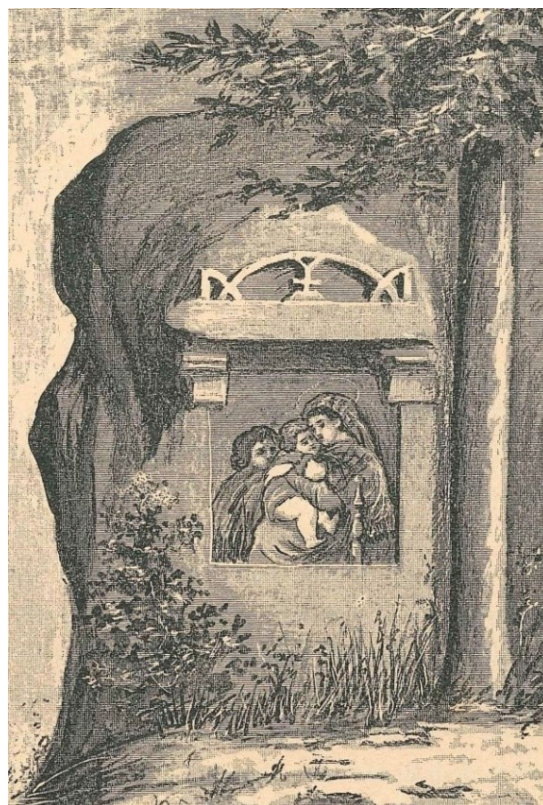
⁸⁹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 76.
Sineds,
des Barden Josephs, Halle

⁹⁰ BARTŮŠEK, Václav. *Nad dílem rakouského osvícenského knihovníka a bibliografa Michaela Denise (podle exemplářů z Národního archivu)*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Sdružení knihoven ČR Brno, 2007, s. 215–222.

⁹¹ PROCHÁZKA, Martin. *Obrozený Ossian: Macphersonův model a produkce dějinnosti v české romantické kultuře*. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 41, č. 1, 1993, str. 25–47.

kteří v druhé polovině 18. století pozvedli německé básnictví ke skvělým vrcholům“.⁹² V samotné jeskyni si člověk mohl přečíst Sinedovy básně (příloha č. 3). K veršům byla na stěnách připojena ještě jména jeho přátel. Byli to „Klopstock, Kretschman (pod jménem Ringulph), Ramler a Mastalier“.⁹³ Stejně jako Denisovy verše přispívaly i ty jejich k utužování národního vědomí Němců v druhé polovině 18. století. Jeskyni doplňovala kamenná sedadla určená na odpočinek a rozjímání.

Když návštěvník vystoupal po kamenných schodech vedle *Sinedovy jeskyně* a prošel hradní brankou (v místě, kde jsou dnes železné mříže, byly za přestavby dveře), otevřel se před ním prostor s několika skalními útvary a stezkami. Vlevo za brankou se nacházela vyhlídková plošina směrem do údolí. Zde na stěně byl přivěšen obraz *Madony* s gotickými ozdobami, který vyhotovil drážďanský profesor Günther. Šimák píše, že se jednalo o kopii obrazu *Madonna della Sedia* od Raffaela.⁹⁴ Asi není pochyb, že Günther se obrazem inspiroval, jelikož jeho malba *Madony* byla velmi podobná té od italského renesančního malíře. Prostor nejspíše sloužil jako menší oltář, který měl kontrastovat vůči surovému prostředí okolních skal.⁹⁵

Obraz *Madony* – ilustrace Aloise Nejedlého
Muzeum Českého ráje v Turnově

⁹² EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 76.

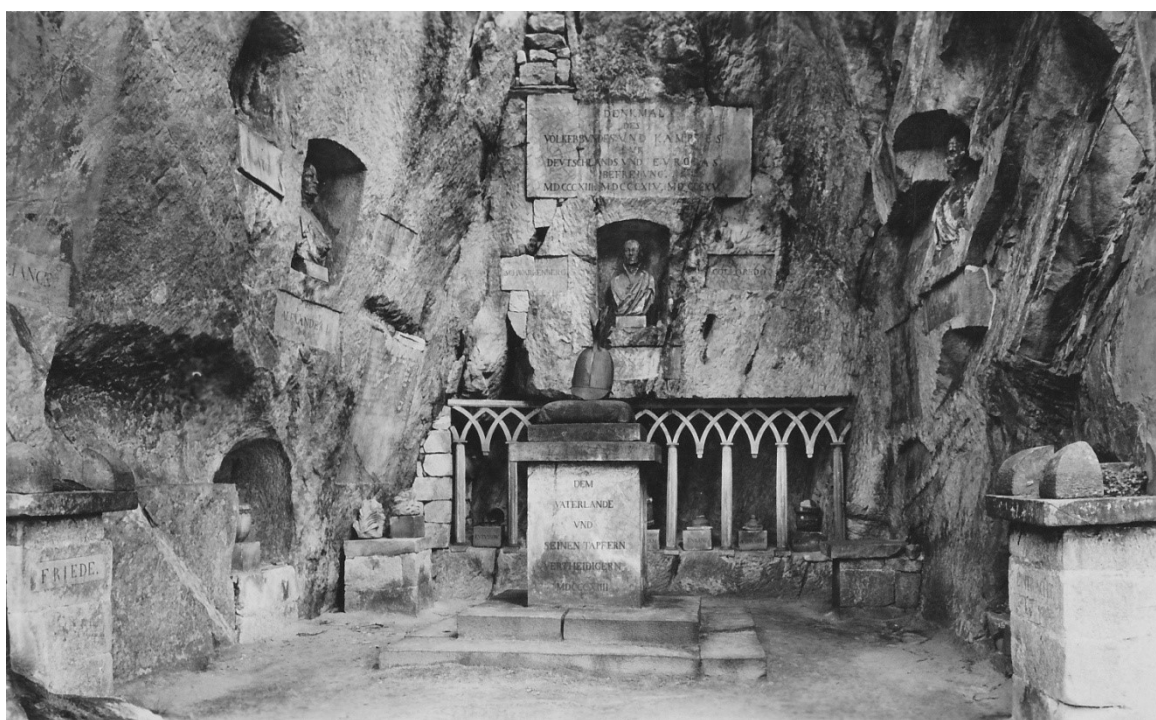
⁹³ Příjmení odkazují na další německy píšící básníky: Friedricha Gottlieba Klopstocka (1724–1803), Karla Friedricha Kretschmanna (1738–1809), Karla Wilhelma Ramlera (1725–1798) a Karla Mastaliera (1731–1795).

⁹⁴ ŠIMÁK. *Čechy. Díl 12., Severní Čechy*, str. 284.

⁹⁵ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 80.

5.3 Památník spolku národů a boje za osvobození Německa a Evropy

Když jsme pokračovali od *obrazu Madony* po kamenných schodech doprava, otevřelo se před námi „čtverhranné, prostorné místo, jež ze tří stran v pravém úhlu obklopují důstojné skalní masy přiměřené výšky a podobné zděným stěnám“.⁹⁶ V dobách, kdy byl hrad plně využíván, se v těchto místech nacházel hradní palác s kuchyní. Jedná se o největší a nejimpozantnější pomník, který byl v ruinách vranovského hradu postaven, a proto mu budu v popisu věnovat značný prostor. František Zachariáš Römisch nechal tuto síň vybudovat na počest koaličního vítězství v napoleonských válkách. Svatyně otevřená směrem do hradu nese název „Památník spolku národů a boje za osvobození Německa a Evropy“.⁹⁷ Nápis na desce umístěné na hlavní stěně svatyně byl doplněn roky napsanými římskými číslicemi „MDCCCXIII, MDCCCXIV, MDCCCXV“.⁹⁸ Právě roky 1813, 1814 a 1815 symbolizují vítězství nad Napoleonem Bonapartem. Na události války se v tehdejší společnosti vzpomínalo snad nejvíce. Nemělo by nás tak překvapit, že válečné pomníky se objevovaly jako jedny z prvních typů pomníků.⁹⁸

Památník spolku národů a boje za osvobození Německa a Evropy
Soukromá sbírka fotografií a pohlednic Jaroslava Mojsla

⁹⁶ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 120.

⁹⁷ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 120.
Denkmal / des / Völkerbundes und Kampfes / für / Deutschland und Europas / Befreiung

⁹⁸ KESSLER. *Paměť v kameni*, str. 36.

Dominantami pomníku byly busty tří panovníků, kteří se výraznou měrou podíleli na definitivní porážce Napoleona. Autorem bust zabudovaných do skalních výklenků byl drážďanský sochař Franz Pöttrich. Každá byla vysoká přibližně jeden metr a vyrobená z kamene, který byl následně pobronzován. Na levé stěně se nacházela busta ruského cara Alexandra I. Pavloviče (1777–1825). V hlavní stěně byla umístěna busta rakouského císaře Františka I. (1768–1835) a v neposlední řadě v pravé stěně busta pruského krále Fridricha Viléma III. (1770–1840). Pod bustami byla vytesána jejich jména.⁹⁹ Od bust zabudovaných do stěny skály je odvozeno i současné používané jméno dvorany, *tzv. Síň tří mocnářů*.

„Uprostřed dvorany se na dvou stupních ušlechtilé a vážně zvedá oltář vyvedený v řeckém slohu s přilbou, mečem a velitelskou holí“.¹⁰⁰ Na přední straně oltáře stál nápis „Vlasti a jejím udatným obráncům“ doplněný o rok „MDCCCXIII“.¹⁰¹ Na zadní straně oltáře byla sepsána slova připomínající údajné tažení Karla mladšího, syna Karla Velikého, do Čech roku 805. S těmito událostmi kolem obléhání hradu Canburg je spojen i jakýsi počátek placení tributu z Čech do říše, můžeme tak v nápise hledat něco jako propojení českých a německých dějin (příloha č. 4). Na přilbě byla vyobrazena dvojitá císařská orlice a na stranách český lev, který měl připomínat Karla Schwarzenberga (1771–1820), českého šlechtice a polního maršála ve službách spojeneckých vojsk. Samotné jméno „Schwarzenberg“ se ve svatyni objevuje nalevo vedle busty Františka I. Napravo od rakouského císaře bylo zobrazeno jméno „Colloredo“, odkazující na příjmení dalšího rakouského generála velícího v bitvě u Lipska, Hieronyma von Colloredo-Mansfelda (1775–1822). Rakouští velitelé nebyli jedinými veliteli vojsk ve svatyni. Vedle Alexandra I. jsme měli možnost vidět příjmení generálů ruské armády Matveja Ivanoviče Platova (1753–1818) a Alexandra Ivanoviče Ostermanna (1772–1857),¹⁰² kteří se zasloužili o porážku napoleonské armády v Rusku a následných bojích. Na protější straně v blízkosti busty Fridricha Viléma byli do skály zvěčněni prusí maršálové Gebhard Leberecht von Blücher (1742–1819) a Friedrich von Kleist (1762–1823).¹⁰³ Jména dalších

⁹⁹ Alexander I., Franz I., Friedrich Wilhelm III.

¹⁰⁰ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 120.

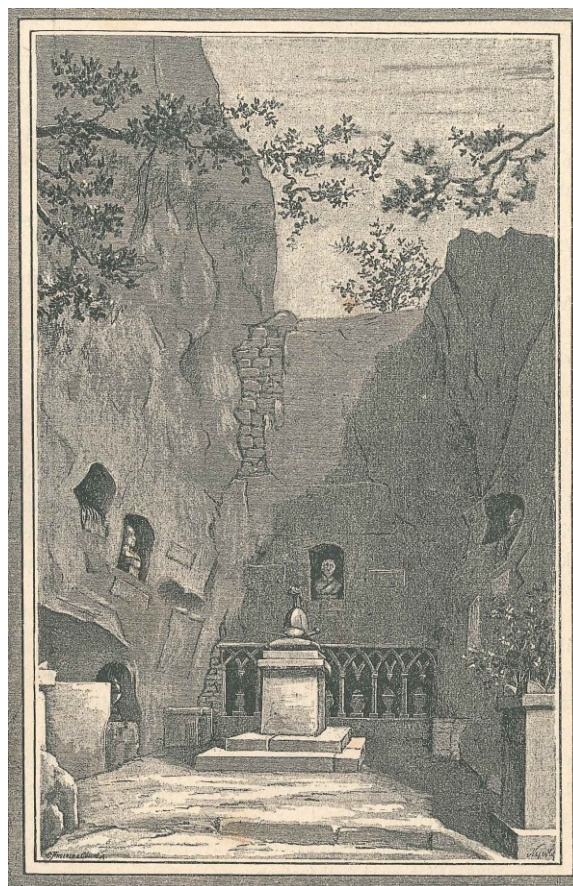
¹⁰¹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 121.
Dem / Vaterlande / und / seinen tapferen / Vertheidigern

¹⁰² EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 121.
Platow, Ostermann

¹⁰³ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 121.
Blücher, Kleist

72 generálů z revolučních a napoleonských válek byla zaznamenána na nápisových plochách na pravé a levé stěně svatyně.¹⁰⁴ Römisch do dvorany shromáždil nevídané množství hrdinů a není divu, že právě u ní se nám dochovalo díky jejímu pěknému provedení nejvíce obrazového materiálu.

Na hlavní stěně pod bustou rakouského císaře bylo do skály zabudováno osm sloupů, které byly navzájem propojeny novogotickými oblouky. Za nimi stálo sedm uren s alegorickými symboly vyrobených v antickém stylu, na jejichž podstavcích byla vytesána jména dalších spojeneckých vojevůdců – „*Kutuzov, Moreau, lantkrabě hesensko-homburský, Fridrich Vilém, vévoda brunšvický, Bülow, Andrászi, Meervelt*“.¹⁰⁵ U bočních stěn svatyně stály pro změnu dva oltáře v egyptském slohu. Römisch na nich skrz nápisy hlásal „*Mír*“ a „*Svornost*“.¹⁰⁶ Nad boční pilíř s nápisem „*Svornost*“ byl ještě doplněn nápis „*Lipsko*“ odkazující na slavnou „bitvu národů“ v Sasku.¹⁰⁷ Nad protější pilíř nesoucí nápis „*Mír*“ byla zvěčněna bitva „*Belle Alliance*“, jak bylo dobově pojmenováno rozhodující střetnutí

Sín tří mocnářů – ilustrace Aloise Nejedlého
Muzeum Českého ráje v Turnově

¹⁰⁴ Všechna jména, úpravy a cenzury rozebírá:
JUNEK. *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*, str. 133–142.

¹⁰⁵ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 121.
Kutusow, Moreau, Hessen-Homberg, Friedrich Wilhelm, Herzog von Braunschweig, Bülow, Andreassi, Meervelt

¹⁰⁶ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 120.
Friede, Eintracht

¹⁰⁷ SARTORI. *Die Burgvesten*, str. 40.
Leipzig

napoleonských válek, dnes spíše známé jako bitva u Waterloo.¹⁰⁸ Oba tyto nápisy byly doplněny malovanými trofeji.¹⁰⁹ Celá svatyně reaguje na historické události, které by se slušely ve stručnosti blíže představit, jelikož rezonovaly v německé historické paměti ještě dlouho po jejich skončení. Neúspěšného Napoleonova tažení z roku 1812 do Ruska využily ostatní evropské státy. O rozklad jeho moci se postaraly především armády Ruska, Pruska, Rakouska, Anglie a Švédska. Ve dnech 16. – 19. října roku 1813 byl Napoleon poražen v „bitvě národů“ u Lipska. Během března roku 1814 rezignoval, byl zajat a přesunut na ostrov Elba. Zde na ostrově v Tyrhénském moři pobyl necelých 10 měsíců. V únoru roku 1815 uprchl s pomocí armády zpět do Francie a po návratu do vlasti zavedl tzv. stodenním císařství. V bitvě u Waterloo 18. června 1815 byl však Napoleon definitivně poražen pruskými a britskými silami. Následně byl vyhoštěn na ostrov sv. Heleny v jižním Atlantiku, kde roku 1821 umírá.¹¹⁰

V bočních stěnách dvorany bylo vystaveno dalších 5 menších uren. „*Mezi nimi stojí jména, v dějinách udatnosti a vlastenectví nezapomenutelná – Hensel, Hermann, Körner, Babičková, Procházková*“, kteří ve válce zaplatili svými životy.¹¹¹ Jednalo se o Hensela a Herrmanna, kteří bránili v roce 1809 pevnůstky v Predilu a Malborghettu. Dále o básníka Theodora Körnera, který vyzýval svými básněmi pruský lid k boji proti Francii. Jedna urna byla věnována paní Babičkové, vdově po hejtmanovi z Prahy, která se věnovala zraněným spojeneckým vojákům. Páté jméno odkazovalo na Eleonoru Marii Procházkovou, která se účastnila bojů přestrojená za muže a padla v roce 1813 u Göhrde.¹¹² Durych ji celkem vtipně označuje za moderní Amazonku.¹¹³ Přesvědčený vlastenec František Zachariáš Römisch považoval všechny osobnosti ve svatyni za hrdiny světového významu. Dokonce ohledně pomníku napsal 6. listopadu 1815 dopis básníkovi

¹⁰⁸ SARTORI. *Die Burgvesten*, str. 40.
Belle Alliance

¹⁰⁹ JUNEK. *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*, str. 128–130.

¹¹⁰ Jak byly dobově vnímány tyto války v českém prostředí podrobněji:
RAK, Jiří. *Napoleonova porážka v optice českého vlasteneckého tisku první poloviny 19. století*.
In: ZEMANOVÁ, Marcela, ed. a ZEMAN, Václav, ed. *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 2014, str. 17–26.

¹¹¹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 122.
Herrman, Hensel, Körner, Babitschek, Prohaska

¹¹² JUNEK. *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*, str. 146–147.

¹¹³ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 194.

Johannu Wolfgangu Goethemu.¹¹⁴ Goethe coby představitel německého preromantického hnutí Sturm und Drang byl jeho oblíbencem. V dopise ho označuje za „*nejoblíbenějšího spisovatele německého národa*“.¹¹⁵ Přidává k tomu i lichotku, že jeho tragédie *Götz von Berlichingen* ho provází celý život. Römisch mu v dopise přes připojený podrobný popis přibližuje, jak „*Národní památník vzpomínky na osvobozené boje*“¹¹⁶ vypadá a prosí ho, zdali by nemohl zkoncipovat chybějící nápisy do svatyně. Bohužel nevíme, jaká byla básníková odpověď. O tom, že síň vzbudila zájem, svědčí článek v *Obnovených vlasteneckých listech pro rakouské císařství* z května 1818. Příspěvek s názvem *Síň hrdinů v Čechách* informuje o vybudovaném pomníku boje proti Napoleonovi. Mimo jiné je zde připomínána parková úprava svatyně, kdy stromy a popínavé rostliny sem nepouštěly téměř žádné světlo.¹¹⁷

5.4 Ringulfova sluje

Další část Römischova Pantheonu tvořila takzvaná *Ringulfova sluje*. Kulovitá jeskyně s několika nápisy připomínala další důležitý okamžik německých dějin, tentokrát však značně starší. Museli jsme se přesunout až do starověku – nápisy v jeskyni odkazovaly na vítězství germánských kmenů nad Římany. Nad slují byl umístěn v zelenavém kameni německý nápis „*Sluj Ringulfova, barda Hermannova*“.¹¹⁸ Jméno jeskyně bylo odvozeno od pseudonymu německého básníka a právníka Karla Friedricha Kretschmanna (1738–1809), který vydával některá svá díla pod jménem *Der Barde Ringulph*.¹¹⁹ Vedle dramatu, veseloher a bajek se věnoval podobně jako jeho přítel Denis zpracovávání a překládání bardských písní. Ty měly podněcovat „národ Němců“ k patriotickému myšlení. Svého času se společně s Friedrichem Gottliebem Klopstockem zaměřoval na tematiku z německé mytologie – boj Hermanna s římským

¹¹⁴ ŽUPANIČ. *František Zachariáš Römisch*, str. 60.

Regest dostupný na WWW: <<http://ora-web.weimar-klassik.de/swk-db/goeregest/>>

¹¹⁵ *Lieblingschriftsteller deutscher Nation*

¹¹⁶ *National Denkmal zur Erinnerung an die Befreiungskriege*

¹¹⁷ *Die Heldenhalle in Böhmen*. In: *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. Wien: Anton Strauß, 2. května 1818, str. 135–136.

¹¹⁸ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 114.

*Ringulf's,
des Barden Hermanns, Höhle*

¹¹⁹ JÖRDENS, Karl Heinrich. *Lexikon deutscher Dichter und Prosaisten. Dritter Band*. Leipzig: Weidmannische Buchhandlung, 1808, str. 106–107.

vojevůdcem Varem na počátku prvního století. Téma *Varusschlachtu* se v německé romantické literatuře začalo hojně objevovat právě na přelomu 18. a 19. století.

Na stěnách jeskyně se nacházelo několik kratších i delších nápisů s bojem spojených (příloha č. 5). Jako nejvýstižnější se dá uvést nápis „*Teutoburg / A. C. IX*“.¹²⁰ Ten odkazuje na bitvu v Teutoburském lese, která se datuje do 9. roku našeho letopočtu. Germánské kmeny, do jejichž čela se postavil mladý náčelník kmene Cherusků Hermann (v latinské verzi Arminius, v počestěné Heřman), v ní porazily římské vojsko pod velením vojevůdce Vara. Germáni tak na čas zastavili hrozbu dalšího postupu římského impéria, v důsledku bitvy měly dokonce zaniknout tři římské legie. Řím měl začít postupně na území Germánie ztrácet svůj vliv. Hermann byl zveleben ve sluji tesaným vzkazem: „*Potomstvo, střež tento nápis! Hermann, syn Siegmarův, rozdrtil Vara a jeho tři legie a vysvobodil vlast z římské poroby*“.¹²¹ Své nápisy ve sluji měli i dalších hrdinové – „*Siegmar, Brenno, Horst a Werdomar*“.¹²² Pro samotné německé nacionální hnutí představovala bitva v Teutoburském lese něco jako počátek německých dějin.¹²² A tak i pro Römische vítězství nad Římany znamenalo velmi důležitou dějinnou epochu. Sluj byla zřízena na pomyslné výročí bitvy roku 1809, tedy ještě v průběhu napoleonských válek a tím pádem velké nejistotě, jak bude Evropa vypadat. I možné nebezpečí ze strany Francie mohlo dát impulz k jejímu vzniku. Römisch mohl vybudováním jeskyně vyjádřit své přesvědčení, že „německý národ“ bude bojovat proti komukoliv. Starověký boj Germánů proti Římanům zde byl promítnut do současnosti – v podobě konfliktu s Francouzi coby nositeli románského jazyka. Situování pomníku do jeskyně pak mohlo odkazovat na údajné události před bitvou, kdy se Hermann sešel s dalšími kmenovými vůdci v jedné jeskyni při číši a vymysleli zde plán, „*jak by mohli zdrtit své utlačovatele a zachránit vlast*“.¹²³

¹²⁰ SARTORI. *Burgvesten*. str. 38.

¹²¹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 115.
Nachkommen, beschützen die Felsenschrift! Hermann, Siegmars Sohn, vertilgte Varus mit drei Legionen, und befreite sein Vaterland von der Knechtschaft der Römer

¹²² HROCH. *Národy nejsou dílem náhody*, str. 195.

¹²³ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 116.

5.5 Jeskyně přátelství a jeskyně spokojenosti

Jak jinak než po kamenných schodech se člověk dostane k dalšímu prostoru vyhloubenému do skály, k jeskyni ležící opticky nad *Ringulfovou slují*. Römisch jí na rozdíl od našich předchozích zastávek vtiskl jiný ráz. Nápisy v ní již neodkazovaly na konkrétní historické události či osobnosti, nýbrž na jeden z nejdůležitějších mezilidských vztahů, a to přátelství. Jeskyně byla nadepsána latinským nápisem „*Amicitiae sacrum*“ (*Posvátnému přátelství*).¹²⁴ Römisch zde nepoužil němčinu tak jako u většiny nápisů na Vranově. Vybudováním svatyně chtěl vyzdvihnout důležitost přítomnosti přátel v životě každého jedince. Na stěně si návštěvník měl přečíst citát z Younga: „*Celého světa pán být bez přítele, toť chudoba, celý svět za přítele dát, toť zisk*“.¹²⁵ Sartori uvádí ještě třetí nápis v jeskyni: „*Zde se to jmenuje na úzké hřídce, jí se tu bídne a leží tvrdě. 1590*“,¹²⁶ tím chtěl ale Römisch spíše dokumentovat starobylost jeskyně. Ve skále pár metrů vedle jeskyně mohl návštěvník využít vytesané sedadlo. To zde bylo zřízeno ještě v době, kdy hrad sloužil svému účelu.¹²⁷ Nad sedadlem byla na čtverhranné tabulce napsána německá rýmovačka *Auf diesem Sitz, saß Hanns Ritz, 1436* (*Na této lavici seděl Hanns Ritz, 1436*).¹²⁸ Můžeme se pouze domnívat, kdo byl onen Hanns Ritz a co symbolizovalo datum 1436. Navíc je sporné, jestli se zde datum vůbec vyskytovalo. Podobně jako třetí nápis v *jeskyni přátelství* mohl odkazovat na doby před stavbou Pantheonu. Sedadlo tvořilo ideální místo k rozjímání a odpočinku, jelikož poskytovalo krásné výhledy do údolí i na *Síň tří mocnářů*.

Další zastávkou při cestě Pantheonem byla romantická jeskyně zasvěcená spokojenosti, jednomu z nejvýznamnějších lidských stavů. Skalní komnata s nápisem „*Spokojenost*“¹²⁹ vyjadřuje jednu z podstat romantismu. Römischovi zajisté šlo o to, aby člověk onu spokojenost uvnitř Pantheonu sám našel. Jeskyně není prvním místem na hradě, ve které se nám představuje romantický motiv hození všeho za hlavu a užívání si krásy

¹²⁴ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 112.

¹²⁵ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 112.
Der freundlose Herr einer Welt ist arm, eine Welt für einen Freund hingeben, ist Gewinn.

¹²⁶ SARTORI. *Die Burgvesten*. str. 37.
Hier heists zur schmahlen Warth. Da ist man Uebel und liegt hart. 1590.

¹²⁷ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 113.

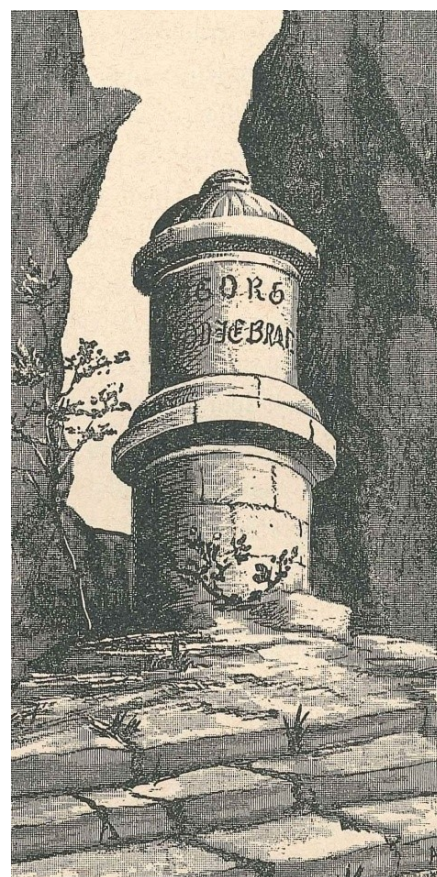
¹²⁸ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 113.

¹²⁹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 105.
Der Zufriedenheit

místní krajiny. Dodnes dochovaná deska s výrokem uvnitř jeskyně hovoří za vše: „*Spokojen býti, umění to veliké, / spokojen zdát se pouhým klamem je; / spokojeným se státi je štěstí nade vše. / Spokojen zůstat, toť dílo mistrovské!*“.¹³⁰ Skvělou atmosféru kolem jeskyně dokreslovala nedaleko zřízená a skvostně vybavená zahrádka, která byla plná nejrůznějších květin a keříků. Nad ní se tyčily okrasné stromy (např. akácie) a umístěna zde byla i další lavice k rozjímání. Nápis na protější stěně skály se návštěvníka tázal: „*K čemu jsou člověku všechna jeho přání, jaký jiný ráj může získat než krásu a klid, zdraví a lásku, prostotu a ctnost?*“.¹³¹

5.6 Pomník Jiřího z Poděbrad

Od *jeskyně spokojenosti* se dalo pokračovat dále skrz „hradní tunel“ a jít po hřebeni směrem na západ. Po pár krocích se před návštěvníkem objevil *pomník Jiřího z Poděbrad*, postaven byl v jedné ze skalních průrev. Válcovitý pomník v řeckém slohu s nápisem „*Jiří z Poděbrad*“¹³² připomíná jednoho z nejdůležitějších českých středověkých panovníků. Jiří z Poděbrad, který umírá roku 1471 a je často označován za husitského krále, si své místo v Řömischově Pantheonu vydobyl především svými činy, kterými znovu upevnil postavení českého království v době po husitských válkách, chcete-li v době po basilejských kompaktátech. Připomínán je jako první český král bez dynastického původu. František Zachariáš Römisch mu po právu

Pomník Jiřího z Poděbrad –
ilustrace Aloise Nejedlého
Muzeum Českého ráje v Turnově

¹³⁰ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 106–107.
*Zufrieden seyn ist große Kunst, / Zufrieden scheinen großer Dunst;
Zufrieden Arden großes Glück, / Zufrieden bleiben Meisterstück!*

¹³¹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 108.
*Was hat auch der Mensch mit allen seinen Wünschen, was kann er haben zum Paradiese als
Schönheit und Ruhe, Gesundheit und Liebe, Einfalt und Tugend?*

¹³² EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 88.
Georg Podiebrad

přikládal zásluhy v budování a ochraně tzv. království dvojího lidu. Je dosti možné, že ho do svého Pantheonu zařadil i pro jeho vlastnost, že se primárně snažil řešit nastalé spory diplomatickou cestou, a ne hned válkou. Tento rys jeho vlády je dodnes zafixován v české historické paměti. Hlásala to i slova vyrytá na stěně u pomníku: „*Bdělá péče o veřejný klid a nestranná spravedlnost, moudrá horlivost pro obecné dobro a svrchovaně něžná otcovská láska ke každému jednotlivému občanovi státu – to byly základní rysy jeho ušlechtilého charakteru. Štěstí, jež vedlo jeho hrdinský meč, mu nebránilo, aby svým nejzavilejším nepřátelům nenabídl palmovou ratolest míru*“.¹³³

5.7 Nápis spisovatelům

Směrem od pomníku Jiřího z Poděbrad, ještě před odbočkou k vyhlídce u kříže, byl umístěn nápis, na kterém jsme si mohli přečíst jména: „*Cervantes, Rabelais, Fischard, Lucian, Sterne*“. Pod jmény pak bylo věnování: „*Lékařům hypochondrů*“.¹³⁴ Nápis odkazuje na Römischovy oblíbené satirické spisovatele z různých historických období. Jedná se o Miguela de Cervantes y Saavedra († 1616), španělského spisovatele známého především díky románu *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha*. Druhým je francouzský spisovatel François Rabelais († 1553), autor slavného pětidílného románu *Gargantua a Pantagruel*, parodujícího rytířské romány přes život a skutky obrů. Třetím výše zmíněným spisovatelem je německý Johann Baptist Fischart († 1591), který napsal hned několik satirických děl, ve kterých hojně čerpal z Rabelaisova díla. Čtvrté jméno Lucian upomíná na řecky píšícího satirika, antického Lúkiana ze Samosaty († po 180). Jeho satirické spisy byly hojně čteny v období humanismu a osvícenství, především po jejich „znovuobjevení“ od Thomase Moora a Erasma Rotterdamského. Posledním pak je anglický spisovatel Laurence Sterne († 1768), který se proslavil především devítidílným románem *Život a názory blahorodého Tristrama Shandyho*, který je plný absurdních nedorozumění uvnitř rodiny. Z toho můžeme usuzovat, že smysl pro satiru nebyl rozhodně maloskalskému šlechticovi cizí.

¹³³ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 89.

Wache Sorgfalt für die öffentliche Ruhe mit unpartheiischer Gerechtigkeit, weiser Eifer für das allgemeine Beste mit der zärtlichsten Vaterliebe gegen jeden einzelnen Staatsbürger in Gesellschaft – waren die Grundzüge seines edlen Charakters. Das Glück, mit dem er sein Heldenschwert führte, hielt ihn nicht ab. Den Oelzweig des Friedens seinen bittersten Feinden willig entgegen zu tragen.

¹³⁴ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 91.

Den Aerzten der Hypochondristen

Obdivovatel literatury František Zachariáš Römisch si na maloskalském zámku založil svou vlastní knihovnu, kterou sem postupně přesunul z rodných Mikulášovic. V knihovně se nacházely svazky německy psané literatury, především krásné literatury, poezie a překladů antických děl.¹³⁵ Z autorů umístěných do *nápisu spisovatelům* se dodnes v knihovně dochovaly knihy od Cervantese a Sterneho.¹³⁶

5.8 Pomník Karla IV. a vyhlídka u kříže

Ještě před *pomníkem zasvěceným Karlu IV.* jsme mohli vylézt vpravo po úzkých skalních schodech na takzvanou *vyhlídku u kříže*. Skalní vyhlídka nabízela krásné výhledy na Malou Skálu, Frýdštejn či vzdálenější Krkonoše. Již za Römische zde na cimbuří skal stál dřevěný kříž. Sartori udává, že kříž na nejvyšším vrcholku skalního masivu měl bílou barvu.¹³⁷ Není přesně jasné, z jakého důvodu zde byl vztyčen. Jedna z hradních pověstí vypráví, že zde byl umístěn jako upomínka na mladou šlechtičnu Liboslavu, která po svatbě s panicem Drahoněm, kterého jí vnutil její otec-rytíř, vyskočila oknem z komnaty dolů do skal. Udělala tak ze smutku, že svůj život nemůže strávit se svou pravou láskou Ctiborem,¹³⁸ Před křížem nechal Römisch zřídit desku s nápisem „*Láska jest naukou Mistra / prvním přikázáním jeho / Celý jeho život je Láska / a Láskou rovněž jeho smrt*“.¹³⁹

„*Když od schodů vedoucích ke kříži popojdeme několik kroků západním směrem, ocitneme se v úžasně slavnostním skalním chrámu*“.¹⁴⁰ Effenberger tímto skalním chrámem měl na mysli prostor, ve kterém byl postaven kamenný *pomník věnovaný Karlu*

¹³⁵ MAŠEK, Petr. *Zámecké knihovny Českého ráje*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009, str. 210–212.

¹³⁶ Za rešerši děkuji Petru Maškovi z Oddělení zámeckých knihoven Národního muzea.

¹³⁷ SARTORI. *Die Burgvesten*, str. 37.

¹³⁸ Celá převyprávěná pověst v: PRÝL. *Průvodce Českým rájem*, str. 33–36.

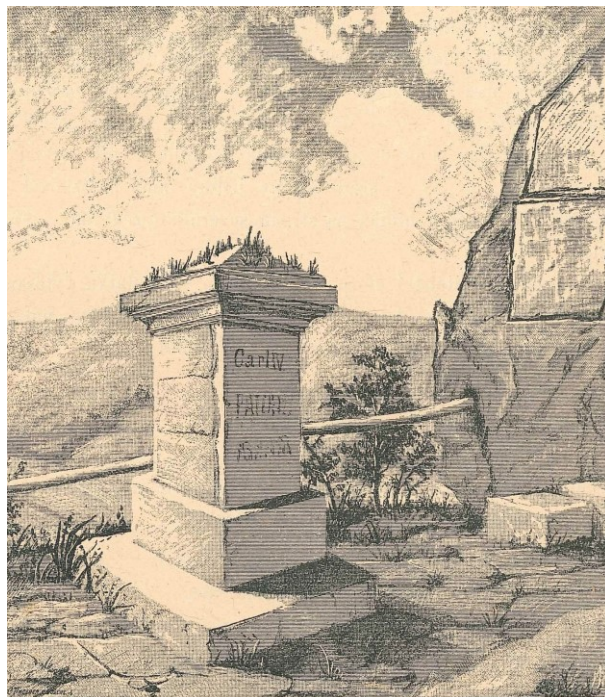
¹³⁹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 96.
Liebe war des Meisters Lehre
Liebe war sein erst Gebot
Liebe war sein schönes Leben
Liebe war sein schöner Tod.

¹⁴⁰ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 101.

IV. Skály ho uzavírají ze třech stran. Na jeho přední straně bylo pod sebou latinsky vyryto: „Karel IV. Otec vlasti. MCCCLXXVIII“.¹⁴¹

Společnost v první polovině 19. století považovala nadále dobu jeho vlády za vrchol českého království. Rok 1378 zobrazený římsky na hlavním kameni symbolizuje rok úmrtí ne-li nejvýznamnějšího středověkého krále. Karel IV. několika listinami a nařízeními státoprávně ukotvil české království, zasloužil se o zřízení univerzity, Nového města pražského, mostu přes Vltavu, svatovítské katedrály či Karlštejna. Ke království připojil několik dalších území, které byly později označovány jako vedlejší země Koruny české – například Horní Falc, Dolní Lužici či Braniborsko.

Zvláště tyto jeho činy rezonovaly v paměti tehdejších obyvatel českých zemí. Jak si Řömisch vážil Karla IV. a co pro něho jeho osobnost znamenala, můžeme vidět i v poloze pomníku. Řömiskému a českému králi věnoval skoro nejvýše položené místo na skalním masivu. Jakoby Karel IV. nad všemi návštěvníky Pantheonu držel ochrannou ruku. Na přilehlých třech stěnách si návštěvník mohl povšimnout rozsáhlých seznamů jmen hrdinů a umělců z historie. Střídala se zde různá jména významných osobností, kterým chtěl Řömisch vzdát úctu.¹⁴² Ze čtvrté strany byl prostor s pomníkem otevřen dolů do údolí.

Pomník Karla IV. – ilustrace Aloise Nejedlého
Muzeum Českého ráje v Turnově

¹⁴¹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 101.
Carol IV., Pater patriae. MCCCLXXVIII

¹⁴² Důkladnou analýzu 168 jmen na 3 nápisových plochách provedl David Junek:
JUNEK. *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*, str. 94–113.

5.9 Poustevna a skalní oltář

Nejvýchodnější část vnitřního Pantheonu (*pomník Jiřího z Poděbrad, nápis spisovatelům, pomník Karla IV.*) musela být vystavěna později než část na západ od známého hradního klenutí pod *jeskyní spokojenosti*, jelikož Sartori se roku 1816 o těchto pomnících a nápisech při cestě na nejvyšší vrchol skalního masivu nezmiňuje. U *pomníku Karla IV.* se z jedné strany vnitřní Pantheon uzavíral. Dále směrem na západ se již přes skalní převis pokračovat nedalo. Nezbývalo nic jiného, než se vrátit stejnou cestou kolem *pomníku Jiřího z Poděbrad* a dorazit pod *jeskyně spokojenosti*. Odtud se pak člověk mohl vydat po schodech dolů, již směrem ven z hradu. V těchto místech na návštěvníka čekala jedna z posledních zastávek okruhu, a to takzvaná *poustevna*. Jeskynní prostor pojmenovaný podle legendy o poustevníkovi sloužil dříve jako strážní místo. Z poustevny se skvěle dal kontrolovat pohyb v údolí i na cestě do Frýdštejna. Vstup do jeskyně nechal Römisch nadepsat věnováním: „*Skrytosti a tichu*“.¹⁴³ Uvnitř byla zřízena sedátka a dva skalní výklenky, které byly osvětlovány oknem z barevných skel. U okna si člověk mohl přečíst sdělení o poustevnictví (příloha č. 6). V jednom z výklenků byla namalována postava krásné dívky, pod výklenkem pak stála urna s nápisem „*Nezapomínat*“.¹⁴⁴ Nalevo od vchodu do skalního prostoru byla vytesána báseň o poustevníkovi a Alfonsovi (příloha č. 7). Jako poustevnické symboly byly dány do blízkosti jeskyně stůl s chlebem z kamene, džbán na vodu, pohár a svítilna. Na stěně pak visela čtóra, poutnická hůl a klobouk.¹⁴⁵

Naproti *poustevně* byl vybudován další oltářík určený pro modlitby. Na podstavci s nápisem „*Sloužit Bohu čistě bez poskvrny*“¹⁴⁶ stál prostý černý křížek a nad ním byla do skály zvěčněna jedna z modliteb (příloha č. 8). Úzké schodiště dolů od *poustevny* zavedlo návštěvníka do temného prostoru, který byl obklopen skoro ze všech stran skalami. Údajně se zde mělo nacházet hradní smetiště, ze kterého byly vyzvednuty i nějaké zajímavé předměty pro sbírku v letohrádku. Effenberger místo popisuje jako hlubokou temnou nádrž, kam denního světla moc neproniká. I z toho důvodu se sem Römischovi hodilo

¹⁴³ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 84.
Der Verborgenheit und Stille

¹⁴⁴ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 84.
Unvergesslich

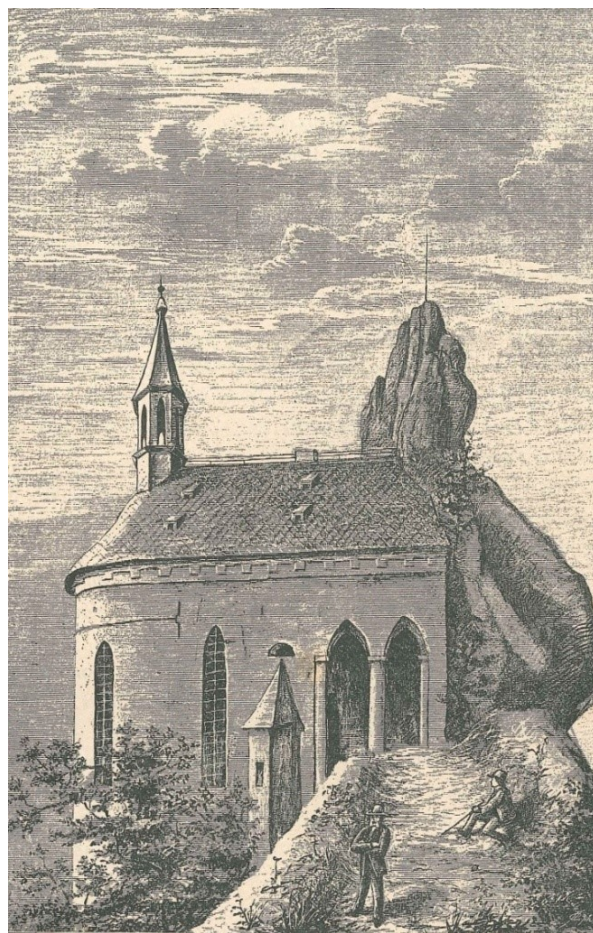
¹⁴⁵ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 86–87.

¹⁴⁶ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 83.
Ein reiner und unbefleckter Gottesdienst

nechat dát nápis: „*Temné jsou stezky prozřetelnosti, k světlu však vedou*“.¹⁴⁷ Od něho se šlo po schodech kolem *oltáře Madony* dostat zpět přes hradní dvířka nad *Sinedovu jeskyni*. Zde se tak uzavřela tato část Römischova vnitřního Pantheonu a člověk se ocitl zpět na parkánu, kde si mohl odpočinout na několika sedadlech. Při relaxaci si poutník mohl přečíst na skalách parkánu verše oslavující místní přírodu (příloha č. 9).

5.10 Letohrádek a Römischova sbírka předmětů

Letohrádek ukončující parkán z východu je současnou dominantou skalního masivu, které si všimne z maloskalského údolí a přilehlých kopců opravdu každý. Jednopatrová stavba navazující pocit, že se svou zadní částí opírá o skálu, byla dostavena roku 1826. Effenberger tvrdí, že se tak stalo na místě, kde stávala stará hradní kaple, kterou dodnes nejvýrazněji připomíná kamenné cimbuří vysunuté směrem do údolí.¹⁴⁸ Novogotická stavba s věžičkou připomíná kapličku. Lidé ji často takto chybně označovali a označují, což nejspíše bylo i koncepčním záměrem Römische. Stavba však nikdy pro církevní účely nesloužila. Stěny letohrádku byly vyzdobeny freskami a malbami, které odkazují především na osobnosti spojené s českými dějinami. V přízemí na přední stěně bylo vyobrazeno čtrnáct světců – sv. Benedikt, sv. Josef, sv. Volfgang, sv. Vojtěch, sv. Kosmas, sv. Damián, sv. Cyril, sv. Metoděj, sv. Vít, sv. Prokop, sv. Jan Nepomucký, sv.

Letohrádek – ilustrace Aloise Nejedlého
Muzeum Českého ráje v Turnově

¹⁴⁷ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 82.
*Dunkel sind der Vorsehung heilige Pfade;
aber sie führen in's Helle.*

¹⁴⁸ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 129.

Ivan, sv. Ludmila a sv. Václav. Vedle světců nechal Römisch namalovat do třech lunet v přízemí sebe se svou rodinou (manželkou, otcem, matkou či sourozenci).¹⁴⁹ Zakomponováním rodinných příslušníků do Pantheonu jim vzdal čest a oplatil podporu, která se mu od nich dostávala.

Schody z přízemí nahoru do patra vedly do dalších místností – předpokoj, hlavního sálu a kuchyně. Nad dveřmi mezi předpokojem a hlavním sálem byla namalována freska zobrazující hrad Karlštejn, připomínající Lucemburky na českém trůně. Z druhé strany těchto novogotických dveří byl zvěčněn hrad Laxenburg, oblíbené to sídlo Habsburků. V hlavním kruhovém sále byla zřízena sbírka cenných předmětů, které Römisch postupně sesbíral či které byly nalezeny na Vranově a v jeho přilehlém okolí. Sbírkou byla umístěna v prosklených vestavěných skříních. Heber zmiňuje „*hroty šípů, ostruhy, podkovy pro koně a přežvýkavce, součásti koňských postrojů, nože, dýky, nůžky, uzávěry pušek, staré české a míšeňské mince, dělové koule, roury k vodovodu (vykopané na skalách mezi Vranovem a Frýdštejnem), kachle s vyobrazením svatých, rytířů, zvířat a podobně, součásti kovových a hliněných nádob atd.*“¹⁵⁰ Při zakládání škarp pod hradem byly během roků 1863 a 1864 navíc vykopány ještě další artefakty. Část objevených předmětů byla dána do letohrádku a část věnována Muzeu Království českého. Doplnit tak k výše napsaným můžu ještě malé napodobeniny zvířecích hlav (koňských, býčích a pod...), kusy mečů, drátěné košile, kladiva, klíče, zámky a mnoho dalších železných předmětů. Nalezeny zde byly kosti a zuby kanců, jelenů, koňů, dokonce i medvědů. Ony staré mince jsou upřesněny na stříbrné groše krále Jana a Václava IV., husitské halěře a starorakouské penízky.¹⁵¹ Asi nejzajímavějšími nálezy však zůstávala dvě pečetidla. Jedno s obrazem šestihorné hvězdy a druhé s vyobrazením paže v brnění a s opisem *Hans tust ten northusen*. Tento nápis byl v podobě kamenné desky umístěn i nad jihovýchodní vstup do letohrádku. Již Šimon však píše, že u těchto pečetidel se nejspíše jednalo o padělky.¹⁵² Sbíráni starožitností se v romantismu stalo dobovým trendem.¹⁵³ Römisch v tomto ohledu nechtěl být pozadu.

¹⁴⁹ U popisu fresek čerpám z:
JUNEK. *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*, str. 150–158.

¹⁵⁰ HEBER. *České hrady, zámky a tvrze*, str. 459.

¹⁵¹ LÜSSNER. *Hrady pusté Košťálov v Jičínsku, Vranov a Kozlov v Boleslavsku*, str. 305–306.

¹⁵² ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 22–23.

V hlavním sále stály nad širokými křesly busty císaře Františka I. a jeho čtvrté manželky Karolíny Augusty Bavorské.¹⁵⁴ Rakouský císař byl v českých zemích po skončení revolučních a napoleonských válek oslavován jako osvoboditel Evropy a symbol pokoje a míru.¹⁵⁵ Neměli bychom taky zapomenout na skutečnost, že dal souhlas k Řömischově nobilitaci. Po obvodu stropu sálu bylo namalováno ve dvou kruhových řadách 16 portrétů s popisky. V horní řadě to byli František I., Marie Terezie, Jiří z Poděbrad, Karel IV., Vratislav I., Přemysl Otakar II., Jan Lucemburský a Josef II, tedy významní panovníci českých zemí. Ve spodní řadě byli znázorněni barokní malíř Karel Škréta, diplomat Václav Antonín z Kounic, Beneš Heřmanov, humanistický básník Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, barokní sochař Ferdinand Maxmilián Brokoff, Jaroslav ze Šternberka, italský humanistický spisovatel a pozdější papež Aeneas Silvius Piccolomini a polní maršál Jan I. z Lichtenštejna. Záměrně jsem vynechal bližší popsání Beneše, syna Heřmana, a Jaroslava Šternberka. Přes tyto dvě osoby se poprvé ve vnitřním Pantheonu setkáváme s odkazem na Rukopis královédvorský, velké to falzum českých dějin. Dle něho měl Beneš na počátku 13. století za vlády Přemysla Otakara I. zvítězit nad Sasíky v domnělé bitvě pod Hrubou Skálou. Druhý, Jaroslav ze Šternberka, měl údajně v roce 1241 ochránit Moravu před nájezdy Mongolů. Dnes jsou již tyto události historiky a historičkami vyvrácené, v době Řömische však byli Beneš a Jaroslav ze Šternberka bráni jako vydatní obránci vlasti.

¹⁵³ LNĚNIČKOVÁ. *České země v době předbřeznové*, str. 375.

¹⁵⁴ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 191.

¹⁵⁵ RAK. *Napoleonova porážka v optice českého vlasteneckého tisku*, str. 25.

6. Stav vnitřního Pantheonu za Ludvíka Oppenheimera

František Zachariáš Römisch umírá 6. listopadu 1832 ve věku 75 let. Byl pochován na lesním hřbitově na Malé Skále. Vedle jeho hrobu byl vztyčen pískovcový sokl s výstižným vzkazem pro další správce panství: „*Následní majitelé těchto údolí, skal, kopců a hor, ctěte, šetřete, zachovejte tyto sady, které on tak pečlivě zřídil a udržoval, přinesou vám užitek a potěšení*“.¹⁵⁶ Römisch žil v bezdětném manželství s Marií Terezií, dcerou tkalce Josefa Seilera z Hanšpachu.¹⁵⁷ Jako manželé žili na konci svých životů odloučení, kdy Marie Terezie pobývala dlouhodobě ve Vídni. Römisch tak neměl plnohodnotného dědice, kterému by panství předal. S jeho smrtí také zaniká šlechtický titul *Edler von Römisch*, ten mohl zdědit pouze jeho vlastní potomek. Malou Skálu nakonec převedl na svého mladšího bratra Jana Karla Emanuela Römische (1778–1853), který ji měl v držení zhruba dvacet let. Römisch si v testamentu přál, aby bratr nikomu panství neprodával a dal ho do rukou mužských členů rodiny Römischů. V závěti také vyčlenil 1000 zlatých na údržbu nápisů a pomníků v Pantheonu.¹⁵⁸ Řídící učitel Jan Šimon líčí svobodného Jana Römische jako skromného, štědrého, milého a nábožensky založeného pána.¹⁵⁹ Po jeho smrti 30. října 1853 zažil hrad období nejistoty, jelikož nezanechal závět a nebyly tak vyjasněné podmínky dědictví. Panství až do roku 1866 spravovali různí členové početné rodiny Römischů.¹⁶⁰ Malou Skálu nakonec odkoupil 26. října 1866 mladý Ludwig ze staroněmecké židovské rodiny Oppenheimerů z Lipska, kterého císař později povýšil do stavu svobodných pánů.¹⁶¹ Ludwig Oppenheimer (1843–1909) spravoval hrad skoro 40 let, podle Šimona se staral o Malou Skálu velmi dobře. Opravoval tamní budovy, rozšířil zámeckou zahradu a „*uvolnil ve svém lese Vransku cesty k procházkám četných výletníků, kteří v dědině té z letní doby ze zdravotních ohledů rádi pobývají*“.¹⁶²

¹⁵⁶ *Nachfolgende Besitzer dieser Thäler, Felsen, Hügel und Berge ehret, schonet, erhaltet diese Pflanzungen, die er so sorgsam erzog und pflanzte, sie werden euch Nutzen und Freude gewähren.*

¹⁵⁷ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 67.

¹⁵⁸ Státní oblastní archiv Děčín – pobočka Podmokly, NAD 67 – Velkostatek Malá Skála 1608–1943, inv. č. 237, sign. VII/3, kart. 40, *Testament Františka Zachariáše Römische z 19. září 1829.*

¹⁵⁹ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 70.

¹⁶⁰ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 184.

¹⁶¹ ŽUPANIČ. *František Zachariáš Römisch*, str. 65.

¹⁶² ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 24.

Turistický ruch na Malé Skále v této době jenom vzkvétal. Prýl doslova píše, že sem „na tisíce turistů nejen domácích ale i cizích zavítá“ a celé údolí označuje za „výletní místo „par excellence““. ¹⁶³ Durych to potvrzuje slovy, že „maloskalský Pantheon jest jedním z nejvíce navštěvovaných výletních míst turnovského okolí“. ¹⁶⁴ Šimon také odůvodňuje vznik své knihy *Zvláštnosti Malé Skály* vzrůstající poptávkou turistů po uceleném průvodci po Pantheonu. V turismu 19. století se dá sledovat několik nových trendů. Pod vlivem osvícenství a romantismu se objevuje nový typ cestovatele, u kterého je zřejmá touha po poznání přírody a kulturně-historických památek. Výlety na hrady a místa spojená s národní mytologií se staly oblíbenou kratochvílí. „Návštěvy památných míst byly atraktivní jak pro starší vlasteneckou společnost, která se nechávala historickými památkami sentimentálně dojímat, i pro mladší vlastence, pro které výlety spojovaly romantické nadšení pro vlast s dobrodružstvím“. ¹⁶⁵ Vzrůstající počet osob cestujících za poučením a zábavou úzce souvisí s vytvářením moderní společnosti s vlasteneckým cítěním. Zprvu se tento trend dá pozorovat u vzdělavců či státních úředníků, později se k nim připojují lidé z měšťanského prostředí, kteří disponovali dostatkem finančních prostředků a volného času, tak nutného k podnikání výletů. Postupně turistika pronikala i do nižších vrstev společnosti. Za další faktor, který přispěl k rozvoji turismu, se považuje výstavba železničních drah. Doprava po kolejích se stala pohodlným, rychlým a celkem dostupným prostředkem k cestování. I sama cesta vlakem byla vyhledávanou kratochvílí. ¹⁶⁶ Obliba výletování je občas spojována i s nástupem industrializace a jejími negativními dopady na ovzduší, kdy měšťanská společnost brala často turistiku jako útěky za „čistším vzduchem“. ¹⁶⁷

Prýl doporučuje turistům jako místo pro ubytování Turnov, odkud mohou jet na Malou Skálu asi 15 minut spojovací drahou, ¹⁶⁸ využít služby povozu či jít pěšky po silnici

¹⁶³ PRÝL. *Průvodce Českým rájem*, str. 4.

¹⁶⁴ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 187.

¹⁶⁵ LNĚNIČKOVÁ. *České země v době předbřeznové*, str. 150.

¹⁶⁶ ŠTEMBERK, Jan: *Cestovní ruch a česká společnost na přelomu 19. a 20. století*. In: *Historická sociologie: časopis pro historické sociální vědy*, č.1. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, Vysoká škola politických a společenských věd, 2013, str. 75–76.

¹⁶⁷ MAUR. *Paměť hor*, str. 14.

¹⁶⁸ Jihoseveroněmecká spojovací dráha z Liberce do Pardubic, která protínala i Malou Skálu, byla uvedena do provozu v r. 1859. Více o dráze: HLAVAČKA, Milan. *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*. Praha: Academia, 1990, str. 68–76.

přes Hrubý Rohozec. Ubytování se však dalo najít i přímo v hostincích na Malé Skále.¹⁶⁹ Prýl se při cestě na vranovský hrad připojil ke skupince mladých výletnic a výletníků. K prohlédnutí vnitřního Pantheonu si společně museli vyžádat svolení a následně klíč u panského zahradníka na maloskalském zámku. Ten většinou vysílal s návštěvníky na hrad osobu ze své rodiny, která jim pak byla průvodcem.¹⁷⁰ I Jan Šimon a Josef Vítězslav Šimák se zmiňují, že je nutné si půjčit klíč u zahradníka za přiměřené spropitné. Prýl při stoupaní na hrad potkal u studny místního z nedalekého domu u *pomníku císařovny Marie Terezie*. Ten za drobný dárek (nejspíše peníz) ukazoval turistům hozením kamene její hloubku. S ironií dodává, že je to „*nápad zajisté praktický, aby hloubka její po čase zanikla!*“.¹⁷¹ Hradní studny situované v předhradí si zákonitě všimnul každý návštěvník při příchodu ke vstupnímu portálu Pantheonu. Samotné její hloubení do pískovcového skaliska muselo být velmi složité, navíc když studna původně sahala až na úroveň řeky Jizery (hluboká mohla být klidně kolem 70 až 80 metrů). Průvodce vyprávěl s radostí u studny pověsti. Říkalo se, že když do studny spadla husa, tak se bez úhony dostala do vesnice a vynořila se na řece. Za správy Desfoursů byla studna vybrána, jelikož zde měl být údajně ukrytý poklad. Poté co se však žádné bohatství nenašlo, studnu opětovně zaházeli.

Turistická pohlednice Malé Skály
Soukromá sbírka fotografií a pohlednic Jaroslava Mojsla

¹⁶⁹ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 4.

¹⁷⁰ PRÝL. *Průvodce Českým rájem*, str. 11–12.

¹⁷¹ PRÝL. *Průvodce Českým rájem*, str. 17.

Je celkem přirozené, že vnitřní Pantheon nebyl v tak dobrém stavu jako při svém vzniku. Zvláště když si vezmeme, že pískovec je velmi náchylná hornina jak na klimatické podmínky, tak i mechanické poškození. Prýl tak hovoří již o částečně poškozených nápisech a pomníkách. Nemohl například pořádně přečíst básně v *Sinedově jeskyni* či nápisy v *Ringulfově sluji*. Cestovatel nám také podává informaci o poškození desky na vyhlídce u kříže, u které „byl horní pravý roh uražen, a s ním zmizelo také jedno slovo z nápisu na prvním řádku“.¹⁷² Na desce tedy chybělo slovo Lehre. Prýl nám také zprostředkovává informaci o kosmetické úpravě kříže na vyhlídce, který byl z bílého přebarven na černý.¹⁷³ Ve špatném stavu byla hradní *poustevna*. Durych u věci z ní píše v minulém čase. Nenašel zde obraz krásné dívky, urnu s nápisem „*Nezapomínat*“ a ani pestrobarevné okénko.¹⁷⁴ Šimon uvádí, že se zde nachází jako upomínka na domnělého poutníka stůl, popelnice, židle, pohovka z mechu a klobouk.¹⁷⁵ V zásadě však byl vnitřní Pantheon za správy Ludvíka Oppenheimera stále v dobrém stavu. Busty, urny a nápisy v *Síni tří mocnářů* byly v pořádku, stejně tak *pomník Jiřího z Poděbrad*, *pomník Karla IV.* a další místa. Oppenheimer se dobře staral i o hradní parkán, a tak se Durych mohl stále rozplývat při pohledu od branky u *Sinedovy jeskyně* nad krásou zeleně a vkusného parku, který byl udržován na nádvoří.¹⁷⁶ Také vybavenost letohrádku se nijak zvláště nezměnila. K archeologickým předmětům v zasklených výklencích v prvním patře přibyla pamětní kniha, která zde byla vedena od roku 1867. Do té mohli návštěvníci podobně jako dnes zapisovat svá jména a potvrdit tak návštěvu hradu.¹⁷⁷

Römischovy pomníky měly v lidech vzbuzovat různé pohnutky a myšlenky. U Prýla se tak například stalo při zastávce u *Síně tří mocnářů*. Prostor mu navodil až melancholickou náladu, kdy se při pohledu do síně sebe ptá, zda je Evropa s blížícím se koncem století bezpečná – není si jist, zdali se něco podobného jako „evropská válka“ nebude opakovat. Naopak nahoře na *vyhlídce u kříže* si společně se skupinkou výletníků zazpívali na oslavu vlasti národní píseň „Kde domov můj“.

¹⁷² PRÝL. *Průvodce Českým rájem*, str. 36.

¹⁷³ PRÝL. *Průvodce Českým rájem*, str. 32.

¹⁷⁴ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 202.

¹⁷⁵ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 21.

¹⁷⁶ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 193.

¹⁷⁷ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 191.

Přírodní park na Vranově musel být přímo úchvatný. Ne všichni však Römischovu přestavbu hradu brali pozitivně. Našli se i tací, kterým se jednoduše jeho nová podoba nelíbila. Pantheon například vyvolával negativní emoce u pozitivisticky smýšlejících učenců, kteří je dávali najevo ve svých pracích. Jakousi nelibost vyjadřuje už ve svém díle August Sedláček, jeden z nejvýznamnějších českých kastelologů. Hned na úvodu části věnované Vranovu píše: „*V těchto skalách, jimž původní ráz choutkami Römischovými odňat byl, stával středověký hrad pánů Skalských, jemuž bylo jméno Vranov*“.¹⁷⁸ Sedláček celkově zastával negativní postoj k novějším přestavbám středověkých hradů. Nesouhlas s Römischem je u něho znát i při postupném popisu jednotlivých prostor hradu, zvláště spojené s němečtvím: „*Odtud se jde po schodech k jinému sklepu, totiž ke Svatině přátelství, jak jej Römisch ve svém podivném vkuse pojmenoval (Freundschaftshöhle). Jest to sklípek k bydlení určený s lavicemi a malým okénkem ve výklenku. Dokládáme, že tyto tři sklepy, jejichž nevkusná jména jsou Ossianův, Heřmanův a Přátelství...*“.¹⁷⁹ Römischově přestavbě se v encyklopedii svým způsobem ani moc nevěnuje.

Stejný postoj nalezneme i u Josefa Vítězslava Šimáka, pozdějšího profesora Univerzity Karlovy. Jemu se umístění Pantheonu za zdi vranovského hradu jeví jako naprosto nevkusné. V jeho práci však není nijak překvapivé, že on, představitel Gollovy školy, kritizuje Römischovu inspiraci v podvržených Ossianových zpěvech či ve smyšlených bohatýrech z Klopstockových básní. Šimák zakládající si na řádném studiu pramenů poznamenává, že „*celé hradiště i okolí jeho poseto je vybledlými relikviemi staromódního vkusu té sentimentální doby, bohudík již zanikajícími*“.¹⁸⁰ Z jeho odmítnutí romantického pojetí Pantheonu je jasně cítit proces, který Rak nazývá jako „odideologizování“ výkladu minulosti, jenž se rozvíjel v duchu pozitivismu na přelomu 19. a 20. století.¹⁸¹ Šimák zastával názor, že Pantheon jasně poškodil starý hrad, zvláště když zdiva byla brána jako materiál na jeho stavbu a hrad tím byl ještě více poničen. Celkově dle něho odešlo s přestavbou ono kouzlo starobylého hradu. Snad jako jediné pozitivum vyzdvihl skutečnost, že Römisch nezapomenul na hrdiny z české historie. Stav vnějšího Pantheonu byl dle jeho názoru nevalný. Píše již o opršelých nápisech, rozvalených pomníkách či v podhradí sesutých a zarostlých Römischových terasách. Bohužel

¹⁷⁸ SEDLÁČEK. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, str. 325.

¹⁷⁹ SEDLÁČEK. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, str. 326.

¹⁸⁰ ŠIMÁK. *Severní Čechy*, str. 281.

¹⁸¹ RAK. *Bývali Čechové*, str. 30–31.

k poškozování Pantheonu docházelo i ze strany místních obyvatel. Ve vnitřním Pantheonu byl v první polovině 80. let 19. století nenávratně zničen *pomník Leopolda Berchtolda*, který místní úředník Julius Wussák schválně rozbil a zbytky pomníku naházet dolů z parkánu.¹⁸² Roku 1885 byla rozebrána sedadla od *portálu s nápisem Vnější pantheon*¹⁸³ a použita jako stavivo na sladovnu.¹⁸⁴ Asi nejvíce byly poškozeny pomníky a nápisy vnějšího Pantheonu v místech, kde byl v 50. letech 19. století brán kamenný materiál na stavbu železnice, která protínala maloskalské údolí.¹⁸⁵

Portál s nápisem Vnější Pantheon
Muzeum Českého ráje v Turnově

Roku 1902 prodal Ludwig Oppenheimer panství podnikateli a šlechticovi Wilhelmu Medingerovi z Vídně (1878–1934). Ten je znám především z období první republiky jako obhájce národnostních menšin v zemi. Medinger v maloskalském zámku často pobýval a okolní hospodářství mu sloužila k výdělku. Na Malé Skále se dokonce narodil jeho stejnojmenný syn Wilhelm. Důkazem Medingerova vztahu k údolí je i fakt, že se zde nechal roku 1934 podobně jako Römisch pohřbít na lesním hřbitově. Panství

¹⁸² JUNEK. *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*, str. 77.

¹⁸³ EFFENBERGER. *Skalní pantheon*, str. 41.
Aeusseres Pantheon

¹⁸⁴ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 14.

¹⁸⁵ ŠIMON. *Zvláštnosti Malé Skály*, str. 13.

odkázal již zmíněnému synovi Wilhelmovi, který se stal jeho posledním držitelem z řad šlechticů. Vše mu bylo vyvlastněno na základě Benešových dekretů roku 1945.¹⁸⁶

¹⁸⁶ ŽUPANIČ. *František Zachariáš Römisch*, str. 66.

7. Závěr

V bakalářské práci jsem popsal jednotlivé části vnitřního Pantheonu, budovaného uvnitř hradu Vranov na Malé Skále. Na začátku práce jsem krátce nastínil vývoj hradu od 15. století do roku 1803, kdy panství koupil podnikatel František Zachariáš Römisch. Následně jsem shrnul poznatky o jeho životě a zvláště jeho nobilitaci do prostého šlechtictví. Je patrné, že právě on byl hlavním iniciátorem výstavby místního Pantheonu. Jednalo se o jeho osobní projekt, kterým chtěl vzdát úctu významným osobnostem německých a českých dějin, a zároveň připomenout několik důležitých událostí své i minulé doby. Jeho Pantheon nabýval podoby kamenných pomníků, tesaných nápisů, maleb či sběratelských předmětů. Ty jsem rozebíral v hlavní části bakalářské práce. Snažil jsem se dívat jak na jejich formu a umístění, tak na jejich význam, proč vybral Römisch právě tu osobnost či událost.

Práce si vzala jako hlavní pramen Effenbergerův průvodce z roku 1828, ve kterém jsou zapsány základní údaje o vnitřním Pantheonu. Je zřejmé, že vybudované místo paměti vzbudilo zájem v řadách cestovatelů a učenců. Ti dost často o svých zážitcích z návštěvy hradu psali. Díky tomu jsem mohl rekonstruovat podobu Pantheonu na základě dalších prací z 19. a začátku 20. století. Byly jimi například průvodce a encyklopedické zápisy Franze Sartoriho, Franze Alexandra Hebera, Václava Durycha, Josefa Zdeňka Prýla, Jana Šimona, Augusta Sedláčka či Josefa Vítězslava Šimáka. Ti nám zanechali významnou pramennou základnu. Práce se snaží vycházet i z primárních pramenů o Malé Skále, které jsou v současnosti uloženy ve Státním oblastním archivu v Děčíně, například účtů ze stavby letohrádku či nobilitační listiny a testamentu budovatele Pantheonu Františka Zachariáše Römische. Studium těchto pramenů bylo pro mě coby začínajícího historika výzvou. Čtení kurentu a němčiny 19. století pro mě bylo velmi časově náročné a často jsem musel vyhledávat odbornou pomoc. Další studování fondu *Velkostatek Malá Skála 1608–1943* by mohlo odhalit nová zajímavá fakta o Pantheonu a jeho budovateli. Jak jsem poznal, tak fond je velmi obsáhlý a ukrývá spoustu materiálu k bádání. To se však projevuje i na jeho nepřilíš dobré uspořádanosti. Když k tomu přidáme ještě časovou náročnost spojenou s překladem němčiny a čtením kurentu, nedokážu si představit, že by jeden člověk byl schopný vše dostatečně zpracovat. Je také škoda, že prameny byly převezeny z Malé Skály do dosti vzdáleného archivu v Děčíně, a ne třeba do Jablonce či Semil. Při popisu pomníků jsem pracoval i s ikonografickými prameny, které mi byly

poskytnuty v Muzeu Českého ráje v Turnově a v Národním památkovém ústavu na zámku Sychrov. Ty jsme se rozhodli s vedoucím práce umístit přímo do hlavního textu, tak aby si čtenář dokázal představit místo, o kterém je při systematickém popisu Pantheonu psáno.

V bakalářské práci jsem se pokusil systematicky popsat pouze část maloskalského Pantheonu, která byla již za Františka Zachariáše Römische nazývána vnitřním Pantheonem. Vnější Pantheon skrýval a skrývá další krásné pomníky a nápisy. Ať už to jsou pomníky českým a rakouským panovníkům, vojevůdcům, básníkům, hrdinům či rodině maloskalského šlechtice. Všechna tato místa paměti jsou skvěle detailně popsána v *Katalogu nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály* Davida Junka, který se tématu věnuje již řadu let. Cílem práce nebylo překonávat tento katalog, nýbrž na něho částečně navázat a představit vnitřní Pantheon v ucelené formě.

Maloskalské místo paměti je svým způsobem hezkou ilustrací doby první poloviny 19. století. Promítá se do něho jeden z národnostních konceptů v českých zemích – zemsky orientovaný nacionalismus. Jeho cílem bylo dosažení smírného soužití Čechů a Němců v rámci území českých zemí. Dospěl jsem k závěru, že František Zachariáš Römisch byl jedním z nositelů konceptu. Osobnosti z českých a německých dějin nikterak zvlášť neodděloval, nýbrž je řadil vedle sebe. Zajisté zajímavé by bylo hlubší sledování národnostního vývoje na panství. Maloskalské údolí patřilo se závěrem 19. století k místům, kde německé etnikum převažovalo nad tím českým. Vyšší počet německy hovořícího obyvatelstva na panství byl zapříčiněn jejich uváděním za správy Defoursů. Durych uvádí, že zde na konci 19. století pobývalo ve 26 osadách asi 15 000 Němců a 5 000 Čechů. Vztahy mezi jednotlivými etniky nebyly nijak nepřátelské, dokonce se údajně místní rolníci a řemeslníci snažili naučit jazyk toho druhého.¹⁸⁷ Pantheon je i dokladem vzkvétajícího romantismu, typického navracením se do minulosti. Projekty podobných pantheonů a úprav krajiny se dají v tomto období sledovat i v ostatních státech. Romantismus se promítal jak do ideje Pantheonu, tak do samotné podoby jednotlivých pomníků. Novogotický letohrádek dostavěný roku 1826 je asi nejvýstižnějším příkladem. Práci jsem zakončil krátkým pojednáním o dalším osudu Pantheonu v 19. století, kdy panství společně s hradem odkoupil Ludvík Oppenheimer. Za jeho správy došlo k rozvoji turistického ruchu na Malé Skále, vlastně jako v celém Českém ráji. Pantheon tak skvěle

¹⁸⁷ DURYCH. *Z Českého ráje*, str. 164–166.

dokumentoval fakt, že lidé začali ve větší míře cestovat a vyhledávat místa spojená s historií.

K Malé Skále a Pantheonu mě poutají krásné zážitky a dá se říci, že prací jsem se chtěl místu tak trochu odvděčit. Myslím si, že pro historika je velmi důležité, aby psal o tématech, která mu jsou milá. Rozhodně se píše lépe o místech, událostech či osobnostech, které člověk „nosí ve svém srdci“. Doufám, že by práce mohla v dalším zpracování posloužit k tomu, aby návštěvníci vranovského hradu s Pantheonem byli o tomto místě více informováni. Často se mi na hradě stávalo, že se turisté ptali, co vlastně znamená „ten Pantheon“ v názvu hradu. To by chtělo změnit. Zvědavější návštěvníci pak často žádali o nějakou publikaci, ve které by byl hrad představen blíže, i s dobovými vyobrazeními. Místo je svým způsobem v České republice unikátní a byl bych rád, kdyby si lidé tuto výjimečnost při návštěvě hradu uvědomovali. František Zachariáš Römisch po sobě přebudováním hradu zanechal odkaz pro další generace, tak aby i na něho nebylo zapomenuto. Sám tak vstoupil jako jedna z osobností do svého Pantheonu. Potvrzují to Heberova slova, že „s velkým nákladem a vkusem dal zřídit nádherný pantheon ve skalních rozsedlinách na místě vranovského hradu a vybudováním obdivuhodných pamětihodností si tak sám postavil pomník, pro který všichni milovníci přírody a vlastenci budou cítit jeho nehynoucí památku po dlouhá staletí“.¹⁸⁸ I tato má práce dokazuje, že se na maloskalského šlechtice rozhodně nezapomnělo.

¹⁸⁸

HEBER. *České hrady, zámky a tvrze*, str. 461–462.

8. Seznam použité literatury a pramenů

Archivní fondy

Státní oblastní archiv Děčín – pobočka Podmokly, NAD 67 – Velkostatek Malá Skála 1608–1943.

Dobové tisky

DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. Hradec Králové: V. Durych, 1886.

EFFENBERGER, Franz Ferdinand. *Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách "1828"*. Překlad Vratislav Slezák. Praha: Argo, 2015.

EFFENBERGER, Franz Ferdinand. *Felsen-Pantheon und Natur-Park auf der Herrschaft Kleinskal in Böhmen*. Leitmeritz: C. W. Medau, 1828.

Die Heldenhalle in Böhmen. In: *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. Wien: Anton Strauß, 2. května 1818, str. 135–136.

HEBER, Franz Alexander. *České hrady, zámky a tvrze. Druhý díl, Severní Čechy*. Překlad Irena Bukačová. Praha: Argo, 2006.

HEBER, Franz Alexander. *Böhmens Burgen, Festen und Bergschlösser. Sechster Band*. Prag: C. W. Medau und Comp., 1848.

JÖRDENS, Karl Heinrich. *Lexikon deutscher Dichter und Prosaisten. Dritter Band*. Leipzig: Weidmannische Buchhandlung, 1808.

LÜSSNER, Moric. *Hrady pusté Košťálov v Jičínsku, Vranov a Kozlov v Boleslavsku*. In: *Památky archeologické a místopisné. Ročník VI*. Praha: Archeologický sbor Musea království českého, 1865.

PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem. Díl druhý, Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím*. Turnov: František Vonka, 1891.

SARTORI, Franz. *Die Burgvesten und Ritterschlösser der österreichischen Monarchie: nebst der topographisch-pittoresken Schilderung ihrer Umgebungen, der Familienkunde ihrer ehemaligen und jetzigen Besitzer, der Lebensweise und Charakteristik des Ritterthums und den Geschichten und Sagen der österreichischen Vorzeit*. Wien: Lechner, 1839.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl desátý, Boleslavsko*. Praha: Argo, 1997.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Čechy. Díl 12., Severní Čechy*. Praha: J. Otto, 1905.

ŠIMON, Jan. *Zvláštnosti Malé Skály*. Turnov: Václav Kudrnáč, 1895.

Literatura

BARTŮŠEK, Václav. *Nad dílem rakouského osvícenského knihovníka a bibliografa Michaela Denise (podle exemplářů z Národního archivu)*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Sdružení knihoven ČR Brno, 2007.

HLAVAČKA, Milan a kol. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době I*. Praha: Historický ústav, 2014.

HLAVAČKA, Milan a kol. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době II*. Praha: Historický ústav, 2016.

HLAVAČKA, Milan. *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*. Praha: Academia, 1990.

HLAVAČKA, Milan. *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“*. In: HLAVAČKA, Milan, MARÈS, Antoine a POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011.

HOJDA, Zdeněk a POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha: Paseka, 1996.

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009.

JUNEK, David. *Katalog nápisů a pomníků v panteonu u Malé Skály*. Polička: soukromé vydání na DVD, 2016.

KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni: druhý život válečných pomníků*. Praha: Historický ústav, 2017.

KREJČÍK, Tomáš. *Nobilitace podnikatelů v habsburské monarchii v 18.-20. století. Několik úvah k problematice*. In: *Šlechtic podnikatelem. Podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. - 19. století*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008.

LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové: 1792-1848*. Praha: Libri, 1999.

MAŠEK, Petr. *Zámecké knihovny Českého ráje*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009.

MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. Praha: Havran, 2006.

NEKULA, Marek. *Franz Zacharias Römisch und sein Felsen-Pantheon in Kleinskal (Malá Skála)*. In: *Brücken: Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei. Neue Folge*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 22, 2014.

NEKULA, Marek. *Smrt a zmrtvýchvstání národa: sen o Slavíně v české literatuře a kultuře*. První vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2017.

NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998.

PEŘINA, Ivan. *Hrady horního Pojizeří mezi Malou Skálou a Turnovem*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009.

PETRASOVÁ, Taťána. *Römischův panteon na Malé Skále a jeho kontext*. In: EFFENBERGER, Franz Ferdinand. *Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách "1828"*. Překlad Vratislav Slezák. Praha: Argo, 2015.

PETRASOVÁ, Taťána. *Mystifikace nebo vážná hra. Liběchovský Slavín*. In: HRDINA, Martin a PIORECKÁ, Kateřina. *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2014.

PROCHÁZKA, Martin. *Obrozený Ossian: Macphersonův model a produkce dějinnosti v české romantické kultuře*. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 41, č. 1, 1993.

RAK, Jiří. *Osudy české Walhally*. In: *Husitský Tábor: sborník Muzea husitského revolučního hnutí*. Tábor: Muzeum husitského revolučního hnutí 6-7, 1984.

RAK, Jiří. *Bývali Čechové: české historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H & H, 1994.

RAK, Jiří. *Napoleonova porážka v optice českého vlasteneckého tisku první poloviny 19. století*. In: ZEMANOVÁ, Marcela, ed. a ZEMAN, Václav, ed. *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 2014.

ŠEDIVÝ, Ivan, ed. *Napoleonské války a české země*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

ŠPRÁCHAL, Přemysl. *Vranov: zříceniny hradu, Pantheon a skalní hrádek Drábovna nad Malou Skálou západně od Železného Brodu*. Hukvaldy-Dobrá: Putujme, 2013.

ŠTEMBERK, Jan: *Cestovní ruch a česká společnost na přelomu 19. a 20. století*. In: *Historická sociologie: časopis pro historické sociální vědy, č.1*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, Vysoká škola politických a společenských věd, 2013.

ŠUSTROVÁ, Radka a HÉDLOVÁ, Luba. *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, 2014.

ŽUPANIČ, Jan. *František Zachariáš Römisch: podnikatel, velkostatkář, šlechtic*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009.

9. Příloha nápisů

Příloha č. 1 – Verše na pravé stěně za vstupním portálem (autorem je Goethe)

*Léčivé nymfy, jimž skály a stromy jsou domovem zde,
každému ochotně dejte, po čem on v skrytosti touží!
Smutnému útěchy přejte, zoufalci pomozte radou,
tomu, kdo láskou plá, štěstí kéž dostane se!
Bohové dali vám přec, co jimi člověku odepřeno,
s důvěrou kdo se k vám zná, ať útěchu má a pomoc.¹⁸⁹*

Příloha č. 2 – Verše na levé straně za vstupním portálem

*Vejdí, milá duše znavená, jež na něco chceš zapomenout, buď na tesklivý den, či na ponurý
rok, či na člověka, co ti ublížil, na toho možná též, kdo miluje tě, na mládí zvadlé již, na
celý těžký život. Dej se osvěžit, duchu stíněný, pro nějž přítomnost je ranou a minulost
šrám, a jemuž dává prachem jiných padlých srdcí skrytý velký duch nový brus, jasnější a
čistší, jako se v démantovém prachu leští diamant!¹⁹⁰*

Příloha č. 3 – Denisovy básně v jeho dvoraně

*Doznějí jednou tvé struny, harfo stínů,
i na ústech bardů zmlkne zpěv!
Od jezera, od niv, od luhů,
z křovin a z houštin písně znějí;
hora však stojí mlčky,
jen mlčí, barda skrývá nám!
Chví se a šumí chladný vánek,
na lukách studánka bublá,
přes větvičky vzosných jedlí
něžný měsíc hledí sem:
hora však stojí mlčky,*

¹⁸⁹

EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 72–73.
*Die ihr Felsen und Bäume bewohnt, o heilsame Nymphen,
Gebet Jeglichem gern, was er im Stillen begehrt!
Schafft dem Traurigen Trost, dem Zweifelhaften Belehrung,
Und dem Liebenden gönnt, daß ihm begegne sein Glück!
Denn euch gaben die Götter, was sie dem Menschen versagten,
Jeglichem, der euch vertraut, tröstlich und hilfreich zu seyn.*

¹⁹⁰

EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 72.
*Komm, liebe müde Seele, die du etwas zu vergessen hast, entweder einen trüben Tag, oder ein
überwölktes Jahr, oder einen Menschen, der dich kränkt, oder einen, der dich liebt, oder eine
entlaubte Jugend, oder ein ganzes schweres Leben; und du, gedrückter Geist, für den die
Gegenwart eine Wunde und die Vergangenheit eine Narbe ist, dessen Herz ein verhüllter, großer
Geist in dem Todtenstaube andrer gefallener Menschenherzen heller und reiner schleift, wie
man den Diamant im Staube des Diamants polirt, kommt und erquicke dich!*

*jen mlčí, barda skrývá nám!
Chví se a šumí chladný vánek,
na lukách studánka bublá,
přes větvičky vznosných jedlí
něžný měsíc hledí sem:
hora však stojí mlčky,
jen mlčí, barda skrývá nám!*

*Jak krásně den se probouzí! Co krůpějí tu rosa
na listí navěsila a na trávu luk!
Hle, Sinedova stopa na stezce v dolinu!
Zdravím tě, potoku, jenž včera ještě
šeptal jsi jméno Josefovo; a vám též
pozdrav, vrby potoční! Slunce zář
na všechny vás, sestry, padá již a vaše koruny ční
do modři nebes mezi horami;
už jenom pod vámi je noční chlad a příšeří; však
záhy slunce paprsek až k vašim nohám
dopadne! Vždyť co dokáže se před ním skrýt? ¹⁹¹*

¹⁹¹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 77–78.
*Einst verklingen, Schattenharfe, deine Saiten;
Einst verstummt der Liedermund des Barden!
Von dem Teiche, von dem Felde,
Von dem Busche kömmt Gesang:
Aber schweigend steht der Hügel,
Der den Barden deckt!
Kühle Lüfte säuseln,
Wiesenquellen läuten,
Durch die Tannenzacken
Blickt der milde Mond:
Aber schweigend, schweigend steht der Hügel,
Der den Barden deckt!*

*Wie schön erwacht der Tag! Wie trüchtig steht
Von bunten Morgentropfen Laub und Gras!
Wie zeichnet Sineds Fuß den Pfad ins Thal!
Willkommen, Thalbach, der du gestern noch
Mir Joseph lispeltest; und o begrüßt,
Ihr Weiden um den Thalbach! Sonnenheil
Sind schon die Schwestern alle, deren Haupt
Von Bergen rings umher in's Blaue ragt;
Nur unter euern Zweigen brüetet noch
Ein nächtlich Kühl und Dämm'ung; aber bald
Bald strahlet auch auf eure Niedrigkeit
Der Sonne Blick! Denn was verbirgt sich ihr?*

Příloha č. 4 – Nápís na zadní straně oltáře *Vlasti a jejím udatným obráncům*

Ó synu vlasti, nechť se ti srdce rozbuší, když uslyšíš slova, která pronesli zástupci národa k princí Karlovi, synovi Karla Velikého, v roce 805!

My Čechové jsme až po dnešní den statečně bránili slávu svého jména se zbraní v ruce: dosvědčují to velcí a ve válčení proslulí národové, jež jsme my v opravdových bitvách porazili a pokořili. Největším svědectvím naší statečnosti je však to, že jsme v žádné válce nemuseli podlehnout. Kdyby štěstí, jež je nyní příznivo tobě, bylo bývalo s námi, měli bychom právě tolik spojenců, jako můžeš napočítat národů ve svém vojsku. Kdysi Bůh pomáhal nám; nyní pomáhá tobě. Není to pouze udatnost, Frankové, nýbrž i osud, co staví se proti snahám našim.

Slovutný kníže, využij svého štěstí a těchto příznivých okolností; nic není nestálější a proměnlivější než čas! Šťastný kníže, daruj přátelství národu válečníků, který se dobrovolně odevzdává v tvou věrnost! Považuj za největší slávu, již jsi kdy mohl získat, že můžeš předepisovat zákony takovýmto mužům.¹⁹²

Příloha č. 5 – Verše v Ringulfově sluji

*Hněvivě číši uchopil
kníže šedovlasý:
Ať mě jako bolehlav
usmrtí tato číš,
měll-li bych jednou s hanbou
před soud bohů předstoupit,
že tebe, pokořená vlasti,
jsem krví nepomstil
a nerozlomil pyšným Římanem
nám jařmo nasazené!¹⁹³*

¹⁹² EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 122–123.

Höher klopfe dein Herz, o Sohn des Vaterlandes, bei der Rede, welche die Abgeordneten der Nation an den Prinzen Carl, Sohn Carls des Großen, im Jahre 805 hielten!
Wir Böhmen haben bis auf den heutigen Tag den Ruhm unseres Namens mit den Waffen in der Hand tapfer geschützt; dies bezeugen die großen, und im Kriege berühmten Völker, welche wir in ordentlichen Schlachten überwunden und gedemüthigt haben. Das größte Zeugniß unserer Tapferkeit aber ist, daß wir in keinem Kriege haben unterliegen müssen. Wenn das Glück, welches jetzt dir günstig ist, mit uns wäre: so hätten wir eben so viele Bundesgenossen, als du Völker in deinem Heere zählen kannst. Sonst half Gott uns; jetzt hilft er dir. Nicht nur Tapferkeit, ihr Franken, sondern das Schicksal ist es auch, welches sich unsern Bemühungen entgegen stellt. Berühmter Fürst, mache dir dein Glück und diese günstigen Umstände zu Nutzen; nichts ist unbeständiger und veränderlicher, als die Zeit! Glücklicher Fürst, schenke deine Freundschaft einem kriegeserischen Volke, welches sich deiner Treue gutwillig überläßt! Achte es für den größten Ruhm, den du jemals hättest erwerben können, daß du solchen Männern Gesetze vorschreiben kannst.

¹⁹³ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 116.

*Da ergriff, im Zorn,
Der Silberhaarige den Becher:
So möge, gleich dem Schierlingssaft,
Mich dieser Becher todten!*

*A po něm Hermann odpřísááh. Hněv
brunátně mu v krvi vře!
Ze zraku plá mu: Římanům smrt;
a naší odvaze jen vítězství.
Ať pohár mi zkázu přinese
a jméno Hermannovo zanikne,
pakliže, otče, mečem nepomstím
to bezpráví a hoře a
troufalou paži poroby
dočista nezlomím a navždycky.¹⁹⁴*

*Po bitvě s Mariem poslaly kněžny, sestry, matky a ženy padlých vítězům zprávu: Chceme
nadále zůstat svobodné a jako vestálky, anebo zemřít. Svobodu nedostaly, a tak se usmrtily.¹⁹⁵*

Příloha č. 6 – Verše oslavující poutnictví

*Nelpěj srdcem na vnějších pestrých věcech, jimiž jsi obklopen a jež podněcují tvé žádosti.
Žezla a koruny, krása a kroisovské poklady, čestné tituly a řády na stuhách, vavříny a
lidská přízeň jsou jen kejklířské kousky, které nám jako laternou magikou vykouzluje na
stěně génius života. Čím více hasne světlo svíce, tím jsou stíny matnější a ztrácejí na
životnosti, a když knot dohoří, změní se v nic.¹⁹⁶*

*So mög' einst vor der Rechenschaft
Der Götter ich erröthen
Wo ich, geschmähtes Vaterland,
Nicht noch mit Blut dich räche,
Noch dies uns angeschlungne Band
Des stolzen Römers breche!*

¹⁹⁴ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 116–117.
*Ihm nach schwur Hermann; ha, die Röthe
Des Grimms glüht ihm im Blut!
Sein angeflammter Blick sprach: tödte;
Und siege, sprach sein Muth.
So sey im Becher das Verderben,
So möge Hermanns Name sterben:
Wo ich nicht, Vater, deinen Harm
Mit scharfem Schwerte räche,
Und nicht den frevelhaften Arm
Der Knechtschaft ganz zerbreche.*

¹⁹⁵ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 115.
*Nach der Schlacht mit Marius sendeten die Fürstinen, Schwestern, Mütter und Weiber der
Toten zu den Uiberwinden: Wir Allen frei und Vestalinen seyn, oder sterben. Sie Arden nicht
frei, und tödteten sich.*

¹⁹⁶ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 87.
*Hänge mit deinem Herzen nicht an den bunten Dingen, die von Außen dich umschweben, und
deine Begierden kirren. Scepter und Kronen, Schönheit und Krösusschätze, Ehrentitel Ordens
bänder, Lorbeeren und Menschengunst sind Gaukelspielereien, die uns der Genius des Lebens mit
der Laterna magika an der Wand mit lieblichen Farben hin zaubert. Je mehr das Licht zur*

Příloha č. 7 – Nápis o poustevníkovi a Alfonsovi

*Alfonso uprchl do těch nehostinných,
liduprázdných skal, prchal téměř jako bez smyslu
do těch hor zde; a našel v nich víc, než hledal:
nejprve pokoj, a jak léta tiše plynula,
nakonec spokojenost těž. Starý básník,
jenž nechtěl ho opustit, jediná věrná duše, kterou mu
pohroma jeho ponechala, ho provodila sem
a jejich domovem se stala skalní sluj.
Pozvolna jeho srdce pozvedlo se z kalného proudu
hoře; strážlivost, ticho, svoboda, svěží vzduch
mu pročistily krev, zbavily mysl chmur, a
dodaly mu odvahu. Zás nyní cítil, že
z plnosti věčné života balzám prýští i na jeho rány.
Často ho náhle magický slunce paprsek
opět pozvedl z hrobky tesknoty.
A když pak posléz našel tento ráj
hradbami skalisk a hvozdů obklopený,
génus něžný, jak stvořený jen pro něj,
ho náhle zbavil všeho zármutku.
Z horečné noci plné snů se probudil,
jak kdyby mělo nastat jitro věčnosti;
zde, pravil příteli, na spanilém místě tom,
v jaké nedoufali jsme, si obydlí svá zbudujme!¹⁹⁷*

*Neige herabschmilzt, je matter und todter werden die Schatten; und sieverschwinden in nichts,
wenn endlich der Docht abgebrannt ist.*

197

EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 85–86.
*Alfonso floh in diese unwirthbaren,
Verlaßnen Felsen; floh fast mit zerstörtem Sinn
In dies Gebirg; und fand mehr, als er suchte, drin:
Erst Ruh und, mit dem stillen Fluß der Jahre,
Zuletzt Zufriedenheit. Ein alter Dichter, der
Ihn nicht verlassen wollte, die einzig treue Seele,
Die ihm sein Unglück ließ, begleitet' ihn hierher,
Und ihre Wohnung war nun eine Felsenhöhle.
Allmählich hob sein Herz sich aus der trüben Fluth
Des Gram empor; die Nüchternheit, die Stille,
Die reine, freie Luft durchläuterten sein Blut,
Entwölkten seinen Sinn, belebten seinen Muth.
Er spürte nun, daß aus der ew'gen Fülle
Des Lebens, Balsam auch für seine Wunden quille.
Oft brachte die Magie von einem Sonnenblick
Auf einmal aus der Gruft der Schwermuth ihn zurück.
Und als er endlich dies Elysium gefunden,
Das, rings umher mit Wald und Felsen eingeschanzt,*

Příloha č. 8 – Modlitba nad křížkem ve skalním oltáři

*Bud' sláva ti a klanění, kterýž slunce
veliké zeměmi obklopils a měsíci,
jenž stvořils duchy a řád dals
jejich blaženství,
kterýž klasům dáváš vzrůstat,
kterýž povoláváš smrt,
kterýž pouští vedeš k cíli a tišíš žízeň poutníka!
Bud' sláva ti a klanění!¹⁹⁸*

Příloha č. 9 – verše na skalách parkánu

*Přírodo, matko, výtvorů nádheru svých
po skalách rozstřelas; však krásnější je tvář,
jež přemítajíc o velikosti tvorby tvé
se ku věčnosti upíná!¹⁹⁹*

*Přírodo, do konce věrnost tobě zachovám.
Svět tento vezdejší až jednou opustím,
pak radostí mu sbohem dám,
za mnohem krásnější jej totiž vyměním.²⁰⁰*

*Ein milder Genius recht wie für ihn gepflanzt:
Fühlt' er auf einmal sich von allen Gram entbunden,
Aus einer ängstlichträumevollen Fiebernacht,
Als wie zur Dämmerung des ew'gen Tags erwacht;
Hier, rief er seinem Freund, vom unverhofften Schauen
Des schönen Orts entzückt, hier laß uns Hütten bauen!*

198

EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 83.
*Anbetung Dir, der die große Sonne
Mit Sonnen und Erden und Monden umgab;
Der Geister erschuf,
ihre Seligkeit ordnete,
Die Aehre hebt,
Der dem Tode ruft,
Zum Ziele durch Einöden chrt, und den Wanderer labt!
Anbetung Dir!*

199

EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 127–128.
*Schön ist, Mutter Natur, deiner Erfindung Pracht
Auf die Felsen verstreut; schöner ein froh' Gesicht,
Das den großen Gedanken
Deiner Schöpfung nach Einmal denkt!*

200

EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 127–128.
*Treu, Natur, verbleib' ich dir,
Bis ich deiner schönen Erde
Lebewohl einst sagen, und mit ihr
Eine schön're tauschen werde.*

*Květiny tisícere vřkol mne
jak radostně se usmívají!
Ani Adam je jistě neviděl tak úsměvné
kdysi tam u Eufratu v ráji.
Zde ladná se niva zelená,
tam viz zas les a živý ptáků rej,
Ó přírodo skvoucí, milená,
za to vše naše díky měj!²⁰¹*

*Co skví se, to svět rád očerňuje,
a vznešené sráží do prachu svého.
Nemějme strach, vždyť mnohé srdce tu je,
jež žádá sobě to jen, co je úchvatného.
Na tržišti hlučném ať dále Mómos ťulpasí,
šlechtná mysl šlechtných postav žádá si.²⁰²*

²⁰¹ EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 127–128.
*Tausend Blumen um mich her,
Wie sie lachend steh'n!
Adam hat nicht lachender
Sie am Phrat geseh'n.
Hier die schöne grüne Flur,
Hier der Wald und Waldgesang,
O Natur, Natur,
Habe Dank!*

²⁰² EFFENBERGER. *Skalní Pantheon*, str. 126–127.
*Es liebt die Welt, das Strahlende zu schwärzen,
Und das Erhabne in der Staub zu zieh'n,
Doch fürchte nicht, es gibt noch schöne Herzen,
Die für das Hohe, Herrliche entglüh'n.
Den lauten Markt mag Momus unterhalten,
Ein edler Sinn liebt edlere Gestalten.*